

Prekmurske protestantske pesmarice od Mihaela Severa do Janoša Kardoša

MARKO JESENŠEK

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160,
SI 2000 Maribor, marko.jesensek@um.si

1.01 Izvirni znanstveni članek – 1.01 Original Scientific Article

---

V članku so prikazane prekmurske tiskane protestantske pesmarice od Mihaela Severa do Janoša Kardoša. Prekmurski protestanti so v tiskanih pesmaricah nadaljevali tradicijo prekmurskega rokopisnega obdobja, predvsem *Martjanske pesmarice I*, najstarejše ohranjene prekmurske rokopisne pesmarice. Stare prekmurske pesmi, ki so ohranjene v številnih rokopisnih pesmaricah – Škafar (1978) jih v *Bibliografiji prekmurskih tiskov* navaja 61 –, so prekmurski protestanti vključevali v tiskane pesmarice, jih jezikovno popravljali in širili med Slovenci v Prekmurju ter tako vplivali na nastanek in razvoj prekmurskega knjižnega jezika.

The paper presents Prekmurian printed Protestant hymn books from Mihael Sever to Janoš Kardoš. In printed hymn books, Prekmurian Protestants continued the tradition of the Prekmurian manuscript period, especially *Martjanske pesmarice I*, the oldest preserved Prekmurian handwritten hymn books. Prekmurian Protestants included old Prekmurian hymns, preserved in numerous handwritten hymn books – Škafar (1978) states 61 of those in *Bibliografija prekmurskih tiskov* – in printed hymn books, corrected them linguistically and disseminated among Slovenes in Prekmurje. In this way, they influenced the formation and development of Prekmurian literary language.

Ključne besede: prekmurski jezik, protestantizem, pesmarice, Franc Temlin, Števan Küzmič, Mihal Bakoš, Števan Sijarto, Mihal Barla, Janoš Kardoš

Key words: Prekmurian language, Protestantism, hymn books, Franc Temlin, Števan Küzmič, Mihal Bakoš, Števan Sijarto, Mihal Barla, Janoš Kardoš

---

0 Protestantizem v Prekmurju je napovedal napredek med preprostim slovenskim ljudstvom.¹ Spodbujal je branje *Svetega pisma* v materinščini, to pa je pomenilo, da se je v pokrajini med Muro in Rabo začela širiti najprej rokopisna in nato še živahna knjižna dejavnost v razumljivem jeziku. Neizobraženim ljudem je bilo omogočeno bogoslužje v razumljivem jeziku, cerkvene verske obrede je začelo spremljati petje v prekmurščini, spodbujalo se je opismenjevanje, pojavile so se

---

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

prve šole. Najstarejši ohranjeni pregled delovanja Zagrebške in Gjurske škofije po določbah cerkvenega prava sega v leto 1698 in med drugim navaja, da je v upravnih enotah Prekmurski distrikt (Zagrebška škofija), Slovenska krajina in Stražna krajina (Gjurska škofija) takrat živelo 21.527 prekmurskih Slovencev (Zelko 1958: 92), ki so že imeli svoje rokopisne pesmarice, kmalu pa so dobili tudi prve tiskane protestantske knjige in učbenike. Začelo se je dolgotrajno, vendar sistematično kultiviranje kmečkega prebivalstva, najprej z načrtnim opismenjevanjem in učenjem prekmurščine, nato pa z njenim normiranjem in uvajanjem v vse funkcijske zvrsti jezika, na vsa področja javnega in zasebnega sporazumevanja. Prekmurski protestanti so oblikovali prekmurski knjižni jezik, zavedajoč se, da jezik, literatura in kultura določajo njihovo slovensko narodno identiteto v ogrski državi in madžarskem kulturno-političnem prostoru. Čustveno opismenjevanje otrok in odraslih je bilo tesno povezano s prebujanjem slovenskega domoljubja in širjenjem »prave vere« v Prekmurju, »dabi nei li fzamo drobna decza zetoga mleiko fzpoznanya bosjega, i Jesussa Kristussa zaimati mogli, fzebé vu vöri pokreipiti, vu nevoljái tnostati, nego i fztareifí bi mogli fzvoje, efche i vfza brátja vu Kristussi, poleg etoga rouké pelanya, vucsiti opominati, ino troustati«. Šlo je za podobna prizadevanja kot pri Kranjcih v 16. stoletju, za pomembno spodbujanje slovenstva, ki so ga v Prekmurju zagovarjale plemiške družine Széchyjev, Nádasdyjev in Bánffyjev (Sedar 2016: 74). Za kulturno zgodovino Slovencev je pomemben, a premalo znan podatek, da je v Prekmurju delovala prva tiskarna na slovenskih tleh.² Plemiška družina Bánffy je na svoj dvor povabila Rudolfa Hoffhalterja, sina dunajskega tiskarja poljskih korenin Rafaela Hoffhalterja (Bernhard, 2011: 56–57), ki je leta 1573 v Dolnji Lendavi natisnil knjigo protestantskega pridigarja Györgyja Kultsárja *Az ördögnek a penitenciatartó bűnössel való vetekedéséről és a kétségbeesés ellen a reménységéről való tanúság*³ in še tri druge njegove knjige.⁴ Tako je za dve leti prehitel 1582. leta iz Kranjske pregnanega ljubljanskega tiskarja Janeza Mandelca, ki je s podporo Jurija Dalmatina, Jurija Khisla in superintendenta kranjske protestantske cerkve Krištofa Spindlerja spomladi leta 1575 dobil dovoljenje za tiskanje knjig v Ljubljani (Reisp 1993: 510), jeseni istega leta pa je v njegovi tiskarski delavnici izšel Dalmatinov *Jesus Sirah*.⁵ Med letoma 1582 in 1605 je nekoliko severneje od Prekmurja, na današnjem Gradiščanskem, v stičnem slovensko-madžarsko-avstrijskem prostoru nadaljeval svoje tiskarsko delo, saj je

² V slovenskem strokovnem tisku se tiskarski prvenec na ozemlju današnje Slovenije (neupravičeno) pripisuje ljubljanskemu tiskarju Janezu Mandelcu (»prva delavnica te stroke pri nas«), »ki se je ustrezno jeziku knjige podpisoval tudi Janž ali Ivan Mandelz v slovenskih, Joannes Manlius v latinskih in Hans Mannel v nemških tiskih«. Reisp (1993: 510) ga imenuje za prvega tiskarja »v Ljubljani oziroma sploh na Slovenskem«.

³ Prevod prve tiskane knjige na slovenskih tleh je leta 2009 izšel kot faksimilirana izdaja z naslovom *Kosanje hudiča s skesanim grešnikom in nauk, ki govori o upanju zoper obup* na osnovi mikrofilma zbirke RMK I. 97 z oznako št. FM 2/127 Nacionalne knjižnice Széchényi.

⁴ *Az halálra való készületeirői rövid tanosság (Kratek nauk o pripravah na smrt)*. Lynduae 1573. Faksimile (2007). Budapest, Lendava, str. 135. *Keresztényi gyülekezetben való isteni dicséretetek*, 1574. Faksimile (1975). Budapest, str.186. *Postilla*. Alsó Lynduan 1574. Faksimile (2001) Budapest, Lendava, str. 1200.

⁵ Valvasor sicer navaja, da je Mandelčev prvotisk govor Janeza Saliceta zoper Turke, ki naj bi izšel 20. julija 1557, vendar je besedilo izgubljeno (Reisp 1974: IV–V).

med Varaždinom, Güssingom (Németújvár / Novi Grad), Eberavo in Deutschkreutzem (Németkeresztúr / Kerestur) dobil zatočišče pri grofih Batthyány, Erdödy, Zrinjski in Nádasdy. Leta 1587 je v Eberavi / Monyorókerék natisnil verjetno prvo, danes izgubljeno prekmursko knjigo *Agenda Vandalica*.⁶ Sočasna kranjska in prekmurska tiskarska dejavnost v avstrijskem in ogrskem upravno-političnem prostoru kaže, da so slovenski protestanti delovali usklajeno, pri tem pa izpostavljam povezovalno vlogo Janeza Mandelca, ki je natisnil prvo slovensko kranjsko knjigo v matičnem slovenskem prostoru (Dalmatinov *Jesus Sirah*, Ljubljana 1575) in prvo slovensko prekmursko knjigo sploh (izgubljena *Agenda Vandalica*, Eberava 1587), ter Rudolfa Hoffhalterja, ki je v Dolnji Lendavi imel leta 1573 prvo tiskarno v matičnem slovenskem prostoru (Jesenšek 2019, v tisku).

1 Protestantizem v Prekmurju je bil za obstoj Slovence še bolj pomemben kot na Kranjskem, to pa se je kazalo tudi v prevodih cerkvenih pesmaric (Sedar 1916: 74). V najstarejših je težko ločiti med njihovim protestantskim ali katoliškim značajem, prav tako pa v njih ni vedno jasna meja med prekmurskim in kajkavskim jezikom – nekatere stare pesmi so »docela prekmurske«, ali pa se v njih prepletajo kajkavske in prekmurske jezikovne značilnosti, kadar gre za izvorno sicer kajkavske pesmi, ki so jih prekmurski prepisovalci jezikovno prilagajali materinščini:

Na prvi pogled delajo pesmarice res »kajkavski« vtis (v ožjem pomenu) in tako smo jih označevali. Toda natančnejši pregled vseh rokopisnih in tiskanih prekmurskih pesmaric ter poznavanje celotnega razvoja slovstvenega jezika v Prekmurju nas upravičuje (ob poznavanju narečja), da smo oprezni in da ponovno razberemo »samoumevne« sodbe o njihovi kajkavščini ter »kvarjenju« v Prekmurju. Ne glede na dognanja o nastanku kajkavskega narečja in njegovo današnjo pripadnost je treba pri tem dobro poznati prekmursko narečje, njegovo razmerje do hrvaške kajkavščine, s katero ima sicer mnogo skupnega, v mnogem pa se tudi razlikuje od nje. (Novak 1974: 215)

1.1 Začetki prekmurskega slovstva so povezani z »ustno in pozneje le rokopisno ustvarjalnostjo« (Novak 1976: 36), tako tudi pesmarice. Najstarejša ohranjena prekmurska rokopisna pesmarica je *Martjanska pesmarica I* iz 17., delno tudi iz 16. stoletja, glede na tri strani »z izrazito komaj čitljivo pisavo 16. stoletja« (Novak 1997 (ur.): 21). Gre za prekmursko katoliško pesmarico, ki pa se je med prepisovanjem prilagodila tudi protestantskim uporabnikom, tako da »so pozneje vanjo prišla tudi izrazito protestantska besedila« (Novak 1997 (ur.): 22). Prevzemanje in prirejanje Trubarjevih in Dalmatinovih protestantskih pesmi je prisotno v prvem delu *Martjanske pesmarice I* v petih pesmih, ki so prešle »iz MP I tudi v njene katoliške prepise in so jih peli v katoliških cerkvah« (Novak 1997 (ur.): 22):

---

⁶ Prekmurski obrednik iz 16. stoletja je izgubljen, vendar je zanesljivo obstajal, saj je o njem poročal Mihal Bakoš v pismih Michaelu Institoriusu Mošovskemu leta 1784 – 5. maja 1784 mu je *Agenda Vandalico* tudi poslal v Bratislavo: »Agenda Vandalica in Monyorókerék typis mandata anno 1587. nunc tibi antiquitatum simillium eupido, ad legendum submitto, quo eum quemense aestatis subsequentis remittenda.« (Šebjanič 1969: 243–244). Verjetno se je Bakoš zgledoval po Mandelčevem prekmurskem prvotisku, ko je pripravljaj rokopisni obrednik *Agenda sermone vandalico conscripta* (1785).

Alia / valimo mi de / nesz Boga, te sze / veszelimo, ki nam / je dal szina fzeve / ga zAngyelmi ga hvalimo, de / nesz ta Bosja beszeda za vo / lyo szvega cslovefztva, knám / sze je priglihala, na fze je / vzela Teilo kerv, vjedne / Devicze Teili, zBogom nasz je zmirila. // Ta beszeida je fzin / Bosi, fzama Bosja pravicza, / nam je Bog sztvoril vise / sztvári, nasz od kupil od vra / ga, te fzin je to fenszko / fzeme ki vragu vszo o / blaszt vzeme, vBetlehemi / rodjeno, od te Devicze Ma / riae, od kervi Davidove, / vjafzlih li polofeno. // Bogh be kai pervle ne bi i / vtom vszegdar oszta, zNébesz / sze je knam pusztli, Csleku / szpodoben poszta, hotte tak / grejfnó Cslovesztvo, kszvojemu / szvetomu Boiftvo, pak vkupe / szpraviti, zadoszta vcsini / ti. Amen (Martjanska pesmarica I, Prvi del/175–176, *Hvalimo mi denesz Boga* ...)

Hvalimo my danas Boga / Kir je nam dal Synu fvojga, / Inu fe vefelimo. / s'Angeli ga zhaftimo. / Danas ta Belfeda Boshja, / Sa volo vfíga Zhlovezhtva, / fe je k'nam perdrushila, / Vsela nafe to kry, / meffu, v'enim / Divizhnim teleffu, / S'tem nas s'Bugom smyrila. // Ta Belfeda je Syn Boshji, fama Boshja / rifniza / Shnym je stvaril Bug vfe rizhy, / nas reffil odHudizha. Ta Syn je tu Shen / fku feme, kir Vragu vfo oblaft vsame, v'tem / Betlehemi rojeno, is teDivice Marie, od te / shlahte Davidove, v'laflí je poloshenu. // Bug rata kar poprej nej bil, per tém kar / je oftane // Is Nebes fe je k'nam puftil, / Zhloveku glih poftane. Hotel tu greffnu / Zhloveftvu, k'fvojmu perdrushiti, moral Bogu ti / Troyci, Praudi, Milofti, Rifnicim v'tim sa / dofti sturiti. // Timu Ditetu Iesufu, vfo zhaft ter hvalo / dajmo // Kakòr pravimu Criftufu, njemu / fe my podajmo: Njega belfedi verujmo, / Na njega Martro vupajmo, s'katero je nas / reffil, od Greha, Verda Boshjiga, poguble / nja Paklenfkiga, nas je fpet vfe povvezhil. / Amen. (Ta celi Catehismus, eni Psalmi..., 1584, LXXXVI–LXXXVIII. *Na Boshizhni dan, Od Criftufeviga Rojftva ena Pejffen*)

V drugem delu *Martjanske pesmarice I* je iz Trubarjeve pesmarice prevzeta npr. srednjeveška velikonočna pesem *Naš gospud je od smrti vstal*. V prekmurščini ima pesem po drugi kitici dodanih dvanajst vrstic, ki jih ni v Trubarjevem zapisu niti v katerem izmed drugih slovenskih zapisov niti v kajkavskem Pavlinskem zborniku (Novak 1995: 273):

Cantio Pomeridiana I. Cor. 5. / Jesus nam je od / fzmerti vftál: poi / dmo hválmo Boga. / Od nyegove velike moke: poimo / hválmo nýega. / Zato sze mi veszelimo: Poimo. / Te Boga mi zahválmo. Poimo. / Da bi ne bil od szmerti fztál. P. / vesz szvetli szveit bi szkvarjen bil. / Izda bi vfzi greisni bili. P.h.B. / Boga nikdár ne vidli. P.h.Nyega. / zato da je pak gori vfztál. P.h.B. / Vrágu je vfzgo glavo potrel. P.h.n. / Tako je nazf zBogom zmiril. P.h.B. / Nebeszki ország vfzem dobil. P.h.n. / Vragu je bil csloveifztvo vzél. P.h.B. / Szobom je je vpékli dersál. P.h.n. / Vpékli je dugo plakalo. P.h.B. / Bosje miloszti csakalo. P.h.n. / Da bi zgora po nász prisel. P.h.B. / Te názf i zpékla vun szpelal. P.h.n. / Na to je Bogh milosztiv bil. P.h.B. / Szvega szina med názf pustil. P.h.n. / Od Marie je rodjen bil. P.h.B. / VeVz szvetli szveit obeszelil. P.h.n. / Zacsł Sidove vucsiti. P.h. B. Da bi steli dobri biti. P.h.n. / Te zChristuffem vnébo poiti. P.h.B. / vBosjoi milofzti fiveti. P.h.n. / Sidovje szo za zlo vzeli. Ph.B. / Na krisi szo ga raszpeli. Ph.n. / Szternýem koronom koronili. P.h.B. / Zocztom csemerom napunili. P.h.n. / Schavli szo ga prikovali. P.h.B. / szolinczom fzo ga prebodli. P.h.n. / Na krisu je to Vzmert podjel. P.h.B. / Joseph ga je doloka vzél. P.h.n. / Maria ga je preimala. P.h.B. / Nýega rane kosuvala. P.h.n. / Mrtev obvit vgrob polosen. P.h. B. / Ta velik kamen navaljen. P.h.n. / Angyel je kfenam govoril. P.h.B. / Da je Jesus od szmerti sztál. P.h.B. / Te je v Galileo prisel. P.h.B. / Tam je vucsenike naisel. P.h.n. / Nýé je vóri poterduval. P.h.B. / Szvojom miloscsom daruval. P.h.n. / I Maria Magdaleina Ph.B. / Ta je nai perva bila. P.h.n. / Ka je Jesuffa vidila. P.h.B. / Odkupietal nasfega. P.h.n. / Thomás nei ftel vóruvati. P.h.B. / Christuffevom vftanenýu, P.h.n. / On je jedva toga dobil. P.h.B. / Kai je Christuffa vidil bil. P.h.n. / Gda ga je paki poznál bil. P.h.B. / Svedofztvo je s-nýega csinil. P.h.n. / Vefe+zel je Boga zahvalil. P.h.B. / Da je Jesus od szmerti vftál. P.h.n. / Vszi Evangelistae govore. P.h.B. / Da vfzi ki falujo greihe. P.h.n. / Ino vórujo v Xtuffi. P.h.B. / Ti pridejo vta Nebésza. P.h.n. / Zato sze mi vefzelimo. P.h.B. / Szveto Troifztvo zahvalimo.

P.h.n. / Za vol Jesuffa Xtuffa: P.h.B. / Vu daru szvetoga Duha. Poimo / hválmo nýega. Amen.
(Martjanska pesmarica I, Drugi del/109–114, *Jesus nam je od fmerti vftál ...*)

Iesus je od Smerti vftal, / Od fvoje britke martre, / nam se je vefseliti, / Nam hozhe h'troftu priti. / Kyrie eleifon. // Kyrie eleifon. / Debi nebil od fmerti vftl, / Vusúlni Sveit bi konez vsel. / Obtú se vefselimo, / Inu Boga hvalimo. / Kyrie eleifon. / Bug je taku miloftiu bil, / Svojga Sinu mej nas puftil, / od Marie je rojen bil, / Vusúlni Svejt obefselil. / Kyrie eleifon. / Ie jel Iude vuzhiti, / Ie Bogu prou flushiti, / Tu Vo mu sa slu vseli, / Na Krish fo ga refpeli. / Kyrie eleifon. / Na krishi jeto fmert podjel, / Ioseph je njega doli fnel, / Maria prejemala, / Te rane kuhvala. / Kyrie eleifon. / Iesus ta je bil pokoppan, / En velik kamen na grob djan, / On je ta pakal gori djál, / Vfo Hudizhevo muzh resdjál. / Kyrie eleifon. / Na tretji dan od fmerti vftal, / Tem Shenam se je perkasal, / Kir fo njega iskale, / De bi ga bile shalbale. / Kyrie eleifon. / Angel ta je h'tem Shenam djali, / Iesus je vshe od fmerti vftal, / Tu vy tem logrom pravite, / Inu Petru osnanite. / Kyrie eleifon. / Maria Magdalena, / Ta je ta perva bila, / Kir je Iesufa vidila, / Stvarnika Nebefhkiga. / Kyrie eleifon. / Sveti Tomafh neveren bil, / Ta je kumaj tiga dobil, / De je vidil prou Iesuf, / Tiga shiviga Iesufa. / Kyrie eleifon. / Iesus Tomasha je fvaril, / De je on taku kafhan bil, / De nej bil poprej veruval, / De je on od fmerti vftal. / Kyrie eleifon. / Tedaj je Tomash sdaj fposnal, / Inu is vere taku djál, / O Gosfpud moj inu Bug moj, / daj mi de jeft bom vfelej tvoj. / Kyrie eleifon. / Obtú je Iesus gori vftal, / Inu je ta pakal resdjál, / Hudizha, Greh, Smert, je poderl, / Nebefka vrata nam je odperl. / Kyrie eleifon. / Obtú my vfi Karfcheniki, / Vbosi veliki grefhniki, / Hvalimo Gospuda Boga, / Synu Marie Iesufa. / Kyrie eleifon. / Bodi tebi ò Gosfpud Bug, / Ozha, Syn inu Sveti Duh, / Zhaft inu hvala dana, / Tiga odrebhovanja, Kyrie eleifon. / Alleluja, Alleluja, Alleluja. (Ta celi Catehismus, eni Psalmi..., 1584, LXXXVI–LXXXVIII. *Ta stara velikanozhna Pejffén, v'nekuliku mejftih popraulena, na mnogitero viso*)

Novak (1995: 274) je v prevzemanju besedil iz Trubarjeve pesmarice *Ta celi Catehismus, eni Psalmi, inu teh vekshih Godov, stare inu Nove Kerfzhanfke Pejfni* (1574) prepoznal slovenski značaj *Martjanske pesmarice I*, hkrati pa je podobno kot pri tiskarjih in tiskarnah to dokaz povezanosti kranjskih in prekmurskih protestantov v 16. in na začetku 17. stoletja, saj gre za zavestno dejanje in »navsezovanje kulturnih stikov« med »avstrijskimi in ogrskimi Slovencij«:

Ena od sestavin, ki govori za slovenski značaj *Martjanske pesmarice I*, je tudi prevzem Trubarjevih in Dalmatinovih besedil vanjo, mogoče že v 16. stoletju, ko je verjetno nastala njena prekmurska predloga – kar dokazuje tudi njen ohranjeni četrti del, ki po mnenju poznavavcev izvira iz 16. stoletja, ali pa so jih – z drugimi osrednjeslovenskimi protestantskimi deli, predvsem z Dalmatinovo Biblijo – vsaj poznali že tedaj, mogoče po protestantskih beguncih, ki so prihajali na bližnje Petanjce. (Novak 1995: 268)

1.2 Iz 17. stoletja je verjetno tudi izgubljeni *Gradual*, »protestantovska (ali katoliška) rkp. pesmarica, pisana pred 1695« (Smolik 2011), ki jo je Raič leta 1860 na svojem potovanju po Prekmurju bral v Pertoči:

Opomniti še je, ka se v župni crkvi v Pertoči pri sv. Jeleni nahaja »Gradual« popisani po Smodiš Jožefi s Krájšič od toga po dobročiniteli Hauzar Petri s Pertoče na potrebočo Jelenske fare küpleni za osem raniški vu leti 1695 1. martiuša.

Školniki se pa priporoča dobra skrb na ete Gradual. – Ta rokopisna knjiga ima obliko mešnih bukev in jih debelosti; zadržava pesmi o raznih svetkih in mešah v slovenskem, pa tudi v hrvaškem narečji; leži navadno na vzhodeh služeča g. učitelju za crkveno petje. (Raič 1869: 77)

Šestindvajset let kasneje (21. 2. 1886) je v pismu spraševal Borovnjaka o tej pesmarici, in sicer ga je zanimalo, ali so v njej tudi napevi, notni zapisi: »Oprosti, ka Te motim s tem pismom. Nekdo nabira cerkvene napeve slovenskih in slovanskih pesnij; je li jik kaj imate stavljenih na note, in jeli pesmarica ležeča na shodeh pri sv. Jeleni, kder blagi pleban Veren župnikuje, ima ktere pesni na note?« (Škafar 1970: 41). Fekonja (1892: 174) je za zapisovalca prekmurskih pesmi po Raiču navedel evangeličanskega duhovnika Jožefa Smodiša iz Krašič, ki je 1. marca 1695 po dogovoru s katoliškim župnikom Antonom Pitročijem (Pitrocsius) iz Pertoče prodal pertoški župnijski cerkvi svete Helene rokopisno mašno knjigo s pesmimi za cerkvene praznike in maše v prekmurskem in kajkavskem narečju. Pertoški župnik Pitroči, »natione germana de civitate Goricense oriundus praesbiter ab annis 5«, je »znan verjetno slovensko« in je pesmarico potreboval pri katoliških verskih obredih v prekmurščini, saj je bila cerkev svete Helene po letu 1680 ponovno katoliška⁷ (pred tem pa približno osemdeset let protestantska) – prekmurski protestanti in katoličani so uporabljali skupne »priljubljene in udomačene pesmi« (Škafar 1971: SBL), izgubljena pesmarice pa kaže, da so prekmurski evangeličanski in katoliški duhovniki v 17. stoletju med seboj sodelovali pri ohranjanju in razširjanju bogoslužja v prekmurskem jeziku. Smodiševo rokopisno pesmarico je poznal tudi Oroslav Caf, ki je iz nje črpal »krasno panonsko ali panovinsko razrečje« (Raič 1878: 78) za svoj sredi 19. stoletja nastajajoči rokopisni slovar; na prekmurske pesmi ga je verjetno opozoril Jožef Košič, ki ga je seznanjal s prekmurskim slovstvom, jezikom in kulturo,⁸ zelo dobre stike pa je imel tudi s protestantskim duhovnikom iz Puconec Aleksandrom Terplanom in njegovim naslednikom Rudolfom Cipotom,⁹

⁷ Iz prepisa vizitacijskega zapisnika leta 1678 (*Visitatio facta per Stephanum Kazò, praepositum Vasvariensem 1678*), ki se hrani v župnišču na Tišini, je razvidno, da je bil takrat pertoški pridigar že Anton Pitročij: »S. Helena. Est parochia germanica, patronatus Felső-Lindva et Dobra. Parochus Antonius Pitrocsius, ex civitate Goriziensi« (Gruden 1914: 144). Košič (1952: 173) poroča v *Starinah*, da je bila Železna županija skoraj v celoti protestantska, rekatolizacija pa se je zaključila leta 1698: »Katoličane je pa veselilo tou, ka so nje jörski pišpek Kazoi Martin obiskali vü veri poterdili ino tü po svojih faraj dober ino stalen red napravili(1698)«. Grudnovno navajanje vizitacijskega datuma je verjetno napačno, saj gre za vizitacijo leta 1698, ki jo je naročil gjurski škof, opravil pa arhidiacon Štefan Kazò, opat v samostanu sv. Odrešenika v Kapornaku in prošt kolegiatnega kapitlja v Železni županiji (Zelko 1983: 239). Kuzmič zato pravilno navaja, da je bil Anton Pitročij (Pitrocsius) »prvi župnik v času po reformaciji«, da je omenjen v vizitacijskem zapisniku leta 1698, »a ni mogoče dognati, kako dolgo je bil že župnik«. Pred njim poznamo vsaj dva protestantska duhovnika na Pertoči, in sicer leta 1654 posvečenega bratislavskega Jurija Techlicha, leta 1661 pa je bil posvečen Kristof Schulz iz Šoprona. (<http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/nasi-kraji/pertoca>)

⁸ <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi294754/>

⁹ Terplanov naslednik v Puconcih je bil sin Jurija Cipota, protestantskega duhovnika in Kardoševega predhodnika na Hodošu. Oče mu je zgodaj umrl in prekmurskega jezika se je dobro naučil šele v Puconcih, kamor je prišel 3. novembra 1858 za duhovnika. Natisnil je dve pridigi in svoj pouk o evangeličanski birmi: (1) *Predga 1883-ga leta Octobra 14-toga dneva, liki na sztotni szpoumenek nasztávlanya Püczonszkoga Szpráviscsa czérkevno: i zkrátkim dojszpisívaným prigode püczonszke gmajne*: V Keszthelyi vödána na sztroski pobožsnoga gmajnara Kühar Stevana Tesanovszkoga, 1884. (2) *Predga 1888-ga leta oktobra 28-ga dnéva na dén reformátzie: vu Battyándszkoj (Püczonszkój) ev. czérkvi*: V Szoboti (Muraszombat): stampano z-piszkmí Grünbaum Márka, 1888. (3) *Vcsenyé konfirmátzie*. V

ki je Cafu posredoval razlage prekmurskih besed.¹⁰ Novak (1976: 37) o avtorstvu ni bil prepričan, zato jo imenuje pertoška, Smodiša pa navaja z vprašajem, Smolik (2011) pa to pesmarico, ki je bila leta 1892 »v župnijski cerkvi pri sv. Jeleni v Pertočič«, imenuje *Smodiš-Gradual* in (pogojno) protestantsko. Škafar (1971: SBL), domneva, da bi lahko bil pertoški Smodišev *Gradual*, če bi ga ponovno našli, »po pomembnosti in starosti precej enakovreden t. i. martjanski pesmarici«.

1.3 Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani hrani rokopisno pesmarico *Szlovenszke Dühovne Peszmi pizsane po Berke Bálazsi vu Nemes Csobi*. Gre za najboljše znano protestantsko prekmursko pesmarico, ki vsebuje 185 pesmi in je »vez med najstarejšo prekmursko evangeličansko rokopisno pesmarico (*Martjanska pesmarica I*) in prvimi natisnjenimi prekmurskimi evangeličanskimi pesmaricami.«¹¹ Verjetno je nastala med letoma 1768 in 1769 (prvi del) in 1784 (drugi del) – v prvem delu je na 339 straneh zapisanih 151 pesmi, v drugem delu pa je na 54 straneh »z drugo roko« dopisanih še 34 pesmi, ki jih je zapisal »nekaj tudi Berke leta 1784« (Škafar 1978: 100); prvi del vsebuje praznične (velikonočne, božične in binkoštné) in postne pesmi, drugi del pa mrliške pesmi. Pisk (2018: 28) imenuje Berkeja za »zapisovalca« prekmurskih evangeličanskih pesmi, pesmarico pa po Novaku in Kuzmiču¹² »Berkejevo rokopisno pesmarico«, čeprav sta ustreznejši Justova (2015: 73) oznaka, da je Berke¹³ »tudi (so)avtor rokopisne pesmarice«

Szoboti (Muraszombat): Czérkevno szpráviscse püczonszko, 1888 (Škafar 1978). Ohranjen je tudi njegov v madžarščini napisan življenjepis, v katerem piše, da je v njegovem rojstnem Hodošu živelo nekaj slovenskih družin, vendar pa se v otroštvu slovenščine ni dobro naučil. V slovenščini se je izpopolnil, ko je prišel v Puconce za duhovnika; pri učenju mu je pomagal nekdanji sošolec in pomočnik v Puconcih, Franc Benko, ki je najbolj zaslužen, da se je Cipot hitro in zelo dobro naučil slovenskega jezika: »Hodoson, magyar községben születvén, hova egy pár vend filia tartozik, ugyan a vend nyelvet bár nemileg beszéltem gyermekkoromban is, azonban tökéletesen jártas nem valék itteni megválasztásomkor se, -de a nép részéről irántam páratlan ragaszkodás különösen pedig felejtethetlen soproni iskolátsám polonai Benkó Ferenc előbb főgondnok, utóbb pedig egyházi felügyelő szerető kebelbarátom és keresztmómám a nyelvbenei hű segédkezése ellenállhatatlan ösztönt adott a nyelv elsajátítására, mely rövid idő folytán szorgalmam és a néppel folyvást való érintkezésem folytán tökéletesen sikerült is.« http://www.ms.sik.si/fileadmin/user_upload/CzipottRudolf_%C3%B6n%C3%A9letrajza_1886.pdf

¹⁰ »G. Cipot, po umršem dne 18. marca 1858. Leta Trpljanu, farar v Püencih, razloživši mu nektare besede: *tonje* (wohlfeil): tonje si odao volo; primerjaj *za-(o)b-s-tonj*; *ceknoti se* (sehnoti) = posušiti se; *pasika, paseka* = plot, ograjka pri goricah z rozgovinoj okrajena; *na kučeveči* (na dražbi) misli Prekmurec, ka je magjarizna *kótyavetye*, kar pa je iz srb. hrvaščine *ko će veće* (dati). Mikl. Revai: »Die slavischen Elemente im Magyarischen«, *svekét* = svitek i. t. d. piše: »V. gospod! Evo sam za silo na hitro popisao i odgovor dao, kako je bilo mogoč – kaj pa ešče nesem razlagao, bode nasledovalo, vendar morem pred spitavati kaj. – Viditi, ka je naša literatura initialna –, negda so pisali in govorili vsak poleg svoje glave i misli.« (Raič 1878: 78)

¹¹ <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1017950/>

¹² <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/slovstvena-ustvarjalnost>

¹³ Blaž Berke je bil prvi duhovnik Evangeličanske cerkvene občine Puconci – božjo službo je »opravljal na Kúharjevem gumnu«, od 12. oktobra 1783 do 8. decembra 1784; že prvega dne je začel pisati krstno matično knjigo in vpisovati v knjigo računov (Sedar 2015: 94); ob

in Škafarjeva ugotovitev, da je Berke zapisovalec »nekaj« mrliških pesmi v drugem delu pesmarice. Just (2017: SBL) pripisuje Berkeju večino mrliških pesmi, med tem ko za ostale tega ni mogoče zagotovo trditi. Najpomembneje pa je, da rokopisne *Szlovenszke Dühovne Peszmi* povezujejo prekmurski jezik rokopisov¹⁴ s knjižnim jezikom prekmurskih tiskanih knjig in tako kažejo na nepretrganost jezikovnega razvoja v Prekmurju:

Primerjalna preučevanja Vilka Novaka, ki je pesmi v Berkejevi pesmarici vzporejal s pesmimi v *Marijanski pesmarici I* (16./17. stoletje) in Bakoševem *Nouvem graduvalu* (1789) ter v Sijartovih *Mrtvecsnih peszmih* (1796), kažejo, da so bile Berkejeve *Szlovenszke dühovne peszmi* vezni člen med rokopisno in tiskano tradicijo prekmurske evangeličanske pesmi. (Just 2017: SBL)

2 Prekmurski protestanti so v tiskanih pesmaricah nadaljevali tradicijo prekmurskega rokopisnega obdobja, predvsem *Marijanske pesmarice I*, najstarejše ohranjene prekmurske rokopisne pesmarice. Stare prekmurske pesmi, ki so ohranjene v številnih rokopisnih pesmaricah – Škafar (1978) jih v *Bibliografiji prekmurskih tiskov* navaja 61 –, so vključevali v tiskane pesmarice, jih jezikovno popravljali in širili med Slovenci v Prekmurju ter tako vplivali na nastanek in razvoj prekmurskega knjižnega jezika.

2.1 Skromni začetki prekmurskih protestantskih pesmi, prevodi posameznih delov psalmskih besedil, so »skriti« v prekmurskem prvotisku *Mali katechismus*, ki ga je leta 1715 napisal Franc Temlin, in abecedniku neznanega avtorja iz leta 1725 *Abecedarium szlowenszko*. Smej (2005: 211–227) je opozoril na dva odlomka psalmov pri Temlinu in tri psalme v abecedniku, ki začenjajo zgodbo o tiskanih protestantskih pesmaricah in prevodu vseh psalmov, ki ga je leta 1848 opravil Aleksander Terplan.¹⁵ Prekmurske protestantske pesmi so natisnjene v petih samostojnih pesmaricah: (1) Mihál Bakoš, *Nouvi Gráduvál*, 1789; (2) Števan Sijarto, *Mrtvecsne peszmi*, 1796; (3) Mihál Barla, *Krscsanszke nove peszmenek knige*, 1823; (4) Janoš Kardoš, *Krsczsanszke czerkevne peszmi*, 1848; (5) Janoš Kardoš, *Krsczsanszke*

zapisovanju protestantskih pesmi je tudi avtor slavilne pesmi v latinščini, ki jo je leta 1777 posvetil mecenu prekmurskih dijakov Adamu Farkašu (Just 2015: 72); Berke je bil ugleden prekmurski protestantski duhovnik, boter njegovim otrokom je bil grof Maksimiljan Bathyany, ki je daroval tudi zemljišče za pučonsko cerkev. Leta 1933 so postavili spomenik na mestu, kjer je Berke vodil prvo protestantsko božjo službo v Puconcih, z napisom: »Zmislil si na zdavnja vremena, brodte leta preminoči porodov, opitaj tvojga očo, naj ti pripove, tvoje starce, oni ti vsa nazvestijo V. Moz. 32,7. Pred 200 leti so na porob protireformacije spadnole cveteče evang. gmajne krajine naše. Po dugi 50 letaj je Düh Gospodnov na žitek pozvao Püčonsko spravišče cerkveno; od 1783. okt. 12. do 1784 dec. 8 je na etom prostori vu gumli Kuhar Ferenc Jakoba držao evng. božo službo Berke Balaž, prvi Pučonski duhovnik, preporodnikom, vernikom, vezdašnje Püčonske, Bodonske, Sobočke, Moravske, Lendavske, Radgonske fare.«

¹⁴ Seznam (nepopoln) prekmurskih rokopisov je dostopen na povezavi: https://howlingpixel.com/i-sl/Seznam_prekmurskih_rokopisov

¹⁵ Knige ʒoltárszke. Szlovenscene po Terplán Sándori. V Kőszegi, 1848. Gre za prevod vseh psalmov, ki jih je Terplan prevedel in dodal tretjem natisu Kűzmičevega *Nouvega zakona*; gre za na 120 strani besedila s samostojno ostranitvijo.

mrtvecsne peszmi, 1848. Pred tem je Mihael Sever leta 1747 prevedel iz nemščine *Réd zvelicsánszta*, Števan Küzmič pa je leta 1754 priredil *Vöre krsztánszke krátki návuk* – oba protestantska učbenika sta vsebovala tudi pesmi, Severovih¹⁶ osemnajst prevodov iz madžarščine in nemščine ter štiri psalme, Küzmič¹⁷ pa je svoje delo za »Szlovenszki národ« zaključil z devetnajstimi verskimi pesmimi, ki jih je prevedel iz nemščine in madžarščine. Pripravljal je tudi samostojno pesmarico, kot je v latinskih verzih zapisano na njegovem nagrobnem spomeniku: »/.../ Correxít meliusque dedit Graduale vetustum. /.../«¹⁸ Dela naj bi se lotil takoj po izidu *Nou-vega zákona* leta 1771, saj je žele natisniti vse njemu dostopne rokopisne pesmi, ki jih je prepisal in popravljal za objavo. Nastajanje njegovega »starega graduvala« ni določeno, vendar Novak (1976: 53) domneva, da je Küzmič zbiral in pripravljal za objavo besedila iz starih prekmurskih rokopisnih pesmaric, ki so iz 16./17. stoletja (Martjanska, Markiševska, Smodiševa), okoli petnajst pa jih je iz 18. stoletja, med njimi predvsem *Szlovenszke Dühovne Peszmi pizsane po Berke Bálazsi* v *Nemes Csobi*. Čobin (madž. Nemes-Csó) je bil artikularni kraj,¹⁹ v katerem sta delovala tudi Mihael Sever (od 1736 do 1750) in Števan Küzmič (od 1715 do 1755), tam pa se je šolalo tudi »blizu 20 prekmurskih šolarjev«, ki so se »po končanih študijih vračali med svoje rojake kot pastorki in učitelji ter postali vplivi dejavniki« (Kuzmič 2006: 75). Pesmi, ki jih je v drugi polovici 18. stoletja zbiral Berke, obstajale pa so tudi druge starejše predloge, so poznali tudi njegovi sodobniki v Čobinu in »jih je prirejal za tisk verjetno tudi Š. Küzmič« (Novak 1976: 37). Prekmurski protestanti niso imeli na razpolago dovolj rokopisnih pesmaric. Pesmi so prevzemali od katoličanov, zato se zdi, da je Küzmič po prevodu *Nouvega Zákona* želel nadomestiti to pomanjkanje s tiskano protestantsko pesmarico – spodbujen od Berkeja jo je začel sestavljati v Čobinu, večino dela je verjetno opravil po preselitvi v Šurd (1755), a je do smrti (22. 12. 1779) ni uspel natisnil, tako da je delo dokončal njegovo naslednik, šurdski pastor Mihal Bakoš.

¹⁶ *Réd zvelicsánszta*. Poleg ednoga znamenüvanya toga nai poglaviteifega recsenya jedro lzvetoga pífzma, vu kterom te vöre nai vékfi artikulusi grüntani jelzo, *ravno i tak niftere krátke molítve, i pefzmi*, vön dán záto, dabi nei li fzamo drobna deca zetoga mleiko lfpoznanya Bosjega, i Jesussa Kristussa zaimati mogli, fzebé vu vöri pokreipiti, vu nevoljái trostati, nego i fztareifi bi mogli lfvroje, efche i vfza brátja vu Kristussi, poleg etoga rouké pelanya, vucsiti opominati, ino troustati. Stámpano v-Halli Saxonszkoj, v-leti 1747.

¹⁷ *Vöre krsztánszke krátki návuk csiszte rejcsi bo'ze vö zebráni i na nyou vfzejm vernim vu vfzákom lfküsávanyi na podpéranye, vu nevouli na pomáganye, vu fzmrti na trouft, ino potomtoga na vekivecsno zvelicsanye. Pouleg nifteri fzem fzpodobni molítve ino pejszen, nazáj gori poczimprani. V Halli 1754.*

¹⁸ »Popravil in zboljšal je Gradual stari«. Prevod Smej (1980).

¹⁹ Leta 1717 se je z nastopom Marije Terezije v Prekmurju začela tudi rekatolizacija. Prekmurski protestanti so se začeli umikati iz slovenskega prostora proti severu v artikularne kraje, prvi že leta 1718 v Šurd: »Grofica Marija Magdalena Draškovič, čeprav katoličanka, a po rodu iz evangeličanske družine Nadasyjev, jim je dovolila naseliti se na njenem posestvu blizu Šurda in odstopila pusto Liszo, kar se je zgodilo 3. julija 1718. Še isto leto je odpotovalo tja 14 slovenskih evangeličanskih družin iz Železne županije in se tam naselilo. Zatem so sledile še druge družine, kjer so tudi grofje Festeticsi prepustili izseljencem neobdelana zemljišča.« (Kuzmič 2006: 75). Svobodna izbira veroizpovedi, ki jo je cesar Jožef II. napovedal s Tolerančnim patentom leta 1781, se je v Prekmurju začela uveljavljati leta 1783.

2.2 Mihal Bakoš je deset let po Küzmičevi smrti objavil njegove cerkvene pesmi s pomočjo podpornikov iz Bratislave. V prvo prekmursko tiskano pesmarico, izšla je v Šopronu, je vključil »vse zbrane Küzmičeve pesmi, potem iz Berkejeve rokopisne pesmarice, tudi 11 Severovih pesmi iz Reda zveličanstva itd.«²⁰ ter nekaj svojih prevodov iz latinščine. *Nouvi Gráduvál* obsega 502 strani, in sicer Predgovor (14 strani), pesmi (456 strani), Kazács (16 strani) in 'Zoltár, tj. 10 psalmov (16 strani). 374 pesmi, ki so »povečini iz rokopisnih pesmaric in jih je prirejal za tisk že Števan Küzmič« (Škafar 1978: 20), je bilo v Prekmurju dolga desetletja primerna osnova za razvoj cerkvenega petja pri bogoslužju in doma, upoštevajoč še vsebino in nastanek pa je bila pesmarica »tudi pomembna za kulturo in slovstvo zgodovino« (Novak 1976: 61). Načrt je bil enak kot pri Trubarju, ki je v posvetilu Juriju Khislu s Fužin (*Ta celi Catehismus*, 1574) izpostavil pomembno vlogo cerkvenega (protestantskega) petja, ki spodbuja »pobožnost in krščansko notranje veselje«. Pesmi, ki so usklajene s krščanskim naukom, je prepoznal za zelo pomemben del mašnega bogoslužja, za sestavni del liturgije (»Pryzhovanie de tu petie v Cekvi, kadar se sastopnu is ferca poje, Bogu dopade /.../), hkrati pa imajo tudi verskovzgojni pome (/.../ inu je pridnu tém mladim Ludem«):

Gospud Bug hoče nekar le samuč skuzi tu pismu, pridigovane inu te s. zakramente, temuč tudi s tejm petjem te ludi h pravi veri perpraviti. /.../ Natu vi, muji lubi Krajnci inu Sloveni, pujte le-te pejsni v cerkvi, doma inu na puli zastopnu iz srca, rezmislite, kaj vsaka beseda, nekar, kar ta viža oli štima v sebi drži. /.../ Perložite h tim besedom cilu srce, kir so v le-tih pejsnih, verujte, Bogu služite, vaš stan inu leben pelajte inu držite. (Trubar, *Ta celi Catehismus*, 1574)

Bakoš je razmišljal podobno kot Trubar. Cerkevno petje hvali Boga, razvija pobožnost in povečuje zbranost za molitev: »Tak bodte spodobnejši na Bo'zo flü'zbo, bogugi i csednejši krftsanye«. Prekmurske protestantske vernike, svoje »Slovenje«, je opomnil, »ar je špejvanye šám Gospodin Boug nastavo b) I scsé, naj nyega špefmami dícsimo«. Cerkevno petje je bilo za prekmurske protestante zelo pomemben del bogoslužja. Poznali so tiskane latinske, nemške in madžarske cerkvene pesmi in tudi tradicijo slovenskih srednjeveških cerkvenih pesmi, ki so bile do takrat zapisane le v rokopisnih pesmaricah ali pa so se širile z ustnim izročilom. Nejasno ostaja razmerje med starimi katoliškimi in mlajšimi protestantskimi prvinami v slovenskih cerkvenih pesmih ter medsebojnim prevzemanjem, saj »so se uporabljale tudi tiste pesmi, ki teološko niso bile sporne, pri nekaterih pa so popravljali besedilo in izrazoslovje« – Bakoš je nekaj takih vključil v svojo protestantsko pesmarico.²¹ Skladno s protestantsko usmeritvijo se je med prekmurskimi verniki spodbujevalo cerkevno petje v materinščini. Bakoš je to koristil tudi pri širjenju nove vere: »Ar je popejvanye eden veliki tao obcsinfzke bo'ze fzlüz'be.« Tudi Slomšek je bil

²⁰ <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/slovstvena-ustvarjalnost>

²¹ <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/slovstvena-ustvarjalnost>

prepričan, da »npr. dobra pesem pri sveti maši več zaleže kakor pridiga«,²² ker cerkveno petje blagodejno vpliva na verska čustva:

Vsi reformatorji so zato hoteli tudi glasbo, zlasti pa petje v ljudskem jeziku, uporabiti kot sredstvo za širjenje svojih naukov. Vedeli so, da ljudje radi pojejo stare cerkvene pesmi, hoteli so pa tudi bolj obredno, dotlej latinsko petje pri maši in oficiju (večernice) narediti ljudem razumljivo in so zato cerkvene himne in psalme prelivali v domačo besedo, z novimi pesmimi so pa vlogo petja pri bogoslužju še bolj utrdili. (Smolik 2011: 1056)

Opozarjam na mesto iz Bakoševega *Predgovora*, ki je vsebinsko tesno navezano na Trubarjev *Predgovor*, hkrati pa kaže na veliko sporočilno moč prekmurskega jezika, njegovo kultiviranost in knjižnost, ki na slogovni ravni presega kranjsko »predlogo«, hkrati pa dokazuje, da so prekmurski protestanti v 18. stoletju poznali kranjske protestantske knjige in se po njih tudi navdihovali:

Ali gda scsés zeti pejfen stero popejvati, popejvaj jo Bougi na diko. Gláfzi njegovo, vu Jezusi Kriftusi k nám vö fzkázano dobrou to i miloscso. K tomi pa mej na Bozo fzlüzbo gotovo, vrejlo i ponizno fzcrcé. Ar Boug fzcrcé gléda i liki je protivnik vfzákoj gizdofzti, tak i toj, stercslovik vu popejvanji ska'zúje. Zátó csi fprávoga poni'znoga fzcrcá ne popejvas, nikaj ne valá, csi gli zevszim glafzom tvoje lampe brnijo, pred Bougom je odúrno tvoje kricsanye. Najbole pa onoga, ki pred lidmi hvalo iscse, ali pa vu pianofzti popejva i Bo'ze imé zamán gori jemlé vu fzojva vüfzta. Vrejlo i rázumno fzcrcé mores tak meti, nej ka bi le tá vö tvoje recsi z-vüfzt zmeto; nego da razmis vsáko rejcs i ka vsáka rejcs zadene c). Zátó tou fzi premislávaj v pámeti, ka popejvas z-jezikom, ne mifzli drúgo i drúgo popejvaj. I da Bougi na diko mores popejvati, na tou vfzigdár pazi, da fze Bougi dopádne tvoje popejvanje, Ar csi eden fzvoczki Gospoud ne lübi, kak sté proufzno mú'ziko, nego on scsés kaj prebránoga, lejþoga i lübeznívoga meti: od koga bole vfze Gofzpodé Gospoudi je nej priétno kak sté popejvanje; nego li tifzto, stero fzprávoga fzcrcá zhája, i v-kom fze fzpominamo z-Bo'ze velike dobrou to i miloscse. Zátó csi scsés, naj fz Bougi dopádne tvoja pefzen, popejvaj poni'zno, csedno i vu modroufzti. Kol. 3,16. Gori pozdigni k Bougi fzcrcé tvoje, vfzáko rejcs ednáko csifzto ne povej, ne hiti, prvle ne zacsni drúgi vrsus, dokecs toga prednjeseja ne vkoncsas: na nouto merkaj, ár nouta fznáj'zi pefzen. (Bakoš, *Predgovor*, 1789)

Ali per tim fe ima tudi veiditi inu samerkati, de Gofpud Bug na tim famim petiu, na gláfni shtymi, mnogiteri vishi oli sdoftimi shtimami per tim orglanu oli piskanu, pres ferza, andohti inu saftopa ne ima obeniga dopadeina, Sakai Bug, pravi s. Cyprian vti islagi zhes ta Ozha nash, Nei en poslushavaz te shtyme, temuzh tiga ferza. Inu Criftus sam pravi (Math. 6), de te Molitue, kir je na Gaffah k videzhu inu na hvalo molio, inu fe veliku, dolgu, goftu, glafnu mermra, Bug neuflishi. Glih taku tu petie, glasnu vpitie, pres Vere, andohti, pres saftopa inu pres pokure nishter ne vela pred Bugom, kakor od tiga vpytia inu neverniga molena ti Plalmi inu Proroki Efa. I v doftih meftih govore. /.../. Obtú, hozhmo li prov peiti ali moliti, de bomo uflishani inu de fteim Boga zheftimo, hvalimo inu nemu flushimo, taku imamo sVero, v pokuri inu saftopnoftio peiti inu molyti, nikar le na shtimo gledati inu mermratii, temuzh kaj te beffede vfebi drshe, kam kasheio, od zhes govore, sakaj profsimo ali hvalimo Boga. Sakaj vtim petiu ali pridigah fe pravi ali od boshie milofti, dobrute ali risnice, vsigamogozhofti oali od boshyh oblub, ftejm to nasho vero terdimó, de kar Bug gouori ino oblubuie, nom bo tu iftu gvishnu inu rifnizhnu per pravim, odlozhenim zháftu dal inu iskasal. (Trubar, *Pryzhovaine*, 1574)

²² <https://www.vaticannews.va/sl/cerkev/news/2018-11/msgsr-alojzij-cvikl-petje-je-tudi-izraz-nase-ljubezni-do-boga.html>

Bakoš je pesmarico razlikovalno do Küzmičeve zapuščine (Graduale vetustum/ stari gradual) naslovil *Nouvi Gráduvák*²³ – »zové fze tak, ár je do eti mao pobožne pefzmi, stere fze eti nahájajo, niscse v ete réd fžprávlene ne dao stampati«. Gradual ali stopniški spev je bilo prvotno besedilo iz psalma, ki se moli ali poje pri maši. Ime je nastalo iz latinskega poimenovanja *gradus -us m = stopnica ambona*; posameznik, ki je stal na stopnici pod ambonom, je po berilu bral/pel *responsorium* (psalm po kiticah), ki mu je sledil psalmski (stopniški) spev ali odgovor: *gradus* → *graduale / stopnica ambona* → *stopniški spev*. V prekmurskem prostoru je *graduval* v najširšem pomenu besede označeval zbirko cerkvenih pesmi in stalnih mašnih spevov, v ožjem pomenu pa je danes to psalm z odpevom. Bakoš je v *Predgovoru* opozoril, da slovenske cerkvene pesmi »zacsnoje vleti 1771 pobogsávati i vréd fžprávlati« Števan Küzmič. Rokopis je pripravil za objavo (»ftere je i z-fzvojimi rokami malo pred fžvojoj fžmrtjov doli spisao«), vendar mu je smrt preprečila, da bi pesmarico natisnil. Bakoš je nadaljeval delo tudi tako, da je pregledal Küzmičevo zbrano gradualo in ga primerjal s svojim ter ga, »gde je potrebno bilou, pobougso, i nistere znouvinc obrnyene, cejle kmojim prilózo«. Novak (1976: 62) je našel približno petdeset enakih pesmi v *Martjanski pesmarici I* in *Nouvem Gráduválu* in še »vsaj 22 enakih pesmi« v *Markiševski pesmarici*,²⁴ medtem ko je iz rokopisnih *Szlovenszkih Dühovnih Peszmi* izpustil skoraj vse pesmi o svetnikih. Bakoš je pesmi razdelil po časih cerkvenega leta in še »drugih razdelkih«,²⁵ verjetno po vzoru madžarske pesmarice, ki jo je izdal Jožef Torkoš s sodelavci leta 1743 v zbirki *Új zengedező mennyei kar*.²⁶ Besedila se nanašajo na cerkvene praznike, in sicer so najprej predstavljene pesmi cerkvenega leta, tj. adventne, božične, postne, velikonočne pesmi in pesmi Gospodovih praznikov, nato pa sledijo posamezne pesmi za celo liturgično leto, tj. nedeljske in navadne pesmi ter številne druge, ki se pojejo ob raznih priložnostih iz vsakdanjega življenja, tudi ob smrti.²⁷

²³ *Nouvi Gráduvák*, vu sterom sze vő zebraéne, pobugsane, i zdaj nouvi réd posztávlene dühovne peszmi nahájajo szamomi Bougi na díko vő dáni. Stampani v-Soproni po Siesz Jou'zefti, 1789.

²⁴ Pisk (2018: 27) potrjuje Novakovo mnenje, da Bakoševa pesmarica pomenil prehod iz rokopisne v tiskano tradicijo, po vsebinskem prekrivanju najstarejših rokopisnih pesmaric v panonskem jezikovnem prostoru (*Martjanska pesmarica I*, *Markiševska pesmarica*) pa sklepa, da so bile take cerkvene pesmi razširjene med slovensko govorečimi evangeličani. Opozoriti pa je potrebno na slovenski, tj. prekmurski značaj *Martjanske pesmarice I* in na prevladujočo hrvaškokajkavsko jezikovno podobo *Markiševske pesmarice*, oz. na prekmursko-kajkavsko jezikovno stičnost in manj prekmurskih značilnosti kot v starejši *Martjanski pesmarici*.

²⁵ <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/slovstvena-ustvarjalnost>

²⁶ (Torkos József): *Új Zengedező Mennyei Kar, Az-az régi és ujonnan szereztetett, válogatott, Isteni Ditséretet, és lelki Énekeket magában foglaló, szép rendbe vétetett Graduál, Melly, Az Istennek ditséretire, az Híveknék serkentésekre, és vigasztalásokra, Frankofurtumban [Győr], 1743.*

²⁷ Posamezne razdelke in naslove v prekmurskem jeziku prim. v Novak (1976: 64) in Šebjanič (1979).

2.3 Učitelj in levit/lecinceat (namestnik duhovnika) Števan Sijarto je zbral mrliške pesmi z notami in jih objavil leta 1796 pod naslovom *Mrtvecsne peszmi*.²⁸ Sijartova prekmurska pesmarica pogrebnih pesmi in molitev je bila še dvakrat ponatisnjena, in sicer sta jo leta 1887 za tisk pripravila Gregor Luthar, občinski tajnik v Gornjih Petrovcih, in Mihael Kološa, kmet iz Sebeborec,²⁹ leta 1910 pa je še enkrat izšla v Murski Soboti.³⁰ Leta 1910 je v Lendavi izšla tudi nekoliko manj obsežna (108 strani) katoliška pesmarica *Mrtvecsne peszmi*,³¹ v kateri je Zsupánek János (Janoš Županek)³² objavil 44 mrliških pesmi.³³ Dravec (1957: XLIX) navaja, da so katoličani v Dolencih še po drugi svetovni vojni na pogrebih mladih ljudi peli Županekove mrtvečne pesmi. Žalno petje je bilo v 18. stoletju zelo pomembno tudi pri prekmurskih protestantih; šlo je za tradicijo, ki je segala v čase, ko so bile pesmi zapisane še v rokopisnih pesmaricah ali pa so se prenašale iz roda v rod z ustno tradicijo. Prekmurski evangeličanski kantorji – krajevni učitelji, orglarji in pevci, ki so sodelovali pa tudi v cerkveni službi – so vodili dijaške in cerkvene zборе, ki so ob bedenju in na pogrebih za umrlega in za duše v vicah peli mrliške pesmi. Dobro so poznali prekmurske cerkvene pesmi in napeve in ker so morali skrbeti za cerkveno glasbo, so si prizadevali za zbiranje cerkvenih pesmi, zavzemali pa so se tudi za njihovo ohranjanje, tj. zapisovanje in tiskanje pesmaric – melodija ni bila dosledno označena, saj so jo kantorji poznali iz izročila in so peli, skladali »na pamet«. Žalna obredna pesem verske vsebine je bila za izkazovanje globokega spoštovanja najbolj primerna. Sijarto se je na tako tradicijo navezal, zato je v mrliško pesmarico uvrstil žalne in pogrebne pesmi za vse priložnosti, »stere szo szti sztári píszm vküp pobráne« in izkazujejo pieteto do umrlega in njegovih svojcev.

²⁸ Mrtvecsne peszmi, stere szo szti sztári píszm vküp pobráne, pobougsane, ino, na haszek szlovenszkoga národa zdaj oprvics na szvetloszt dáne, po S. S. P. S. Stampane v-Szoboteli pri Sziesz Antoni vu leti 1796.

²⁹ Mrtvecsne peszmi, stere szo szti sztári píszm vküp pobráne, pobougsane, ino, na haszek szlovenszkoga národa zdaj obrdügics na szvetloszt dáne, po Luthár Gergelyi I Kolossa Mihályi Szembiborczi sztoécsiva. V-Szoboti. Stampana pri Grünbaum Márki.

³⁰ Mrtvecsne peszmi, stere szo szti sztári píszm vküp pobráne, pobougsane, ino, na haszek szlovenszkoga národa zdaj obrétjem na szvetloszt dáne v-Szoboti. Stampana pri Balkányi Ernő 1910.

³¹ Mrtvecsne peszmi. Bálkany Ernő knjigovezári Szoboti i v-Lendavi vu iméni Jezusovom 1910 leti.

³² Janoš Županek (6. 1. 1861–11. 3. 1951) je bil pomožni kantor in organist. Pri bdenju ob mrličih je pel mrtvečne pesmi, vodil petje na romanjih, zlasti v Maria Zell, Maria Trost pri Gradcu in na Gradišče (prej Sv. Trojica v Slov. Goricah). Ohranjene so tri njegove rkp pesmarice, vanje si je prepisal iz star. rkp pesmaric (in iz očetovih) cerkv., mrtvečne in ljud. pesmi, slov. in madž.: 1. Halloti énekes könyv (= Mrtvečne pesmi) 1884 (32 mrtvečnih in 7 drugih cerkv.); 2. Magyar dalok (= Madž. pesmi) 1884–93 (123 madž. in 49 slov. ljudskih; med slov. je 15 istih posvetnih, kot jih najdemo v Starišinstvu); 3. Énekes könyv (= Pesmarica) 1908 (27 madž. in 25 mrtvečnih pesmi, med slednjimi 20 slov. in pet lat., od teh 4 psalmi; na koncu je Szent Level ... v madž., praznoverski tekst, podoben tistemu v 5. rkp očeta Mihaela, a dokaj razširjen). (Škafar 1991: SBL)

³³ Prekmurski katoliški prvotisk pogrebnih pesmi ni bil tako odmeven kot Sijartova pesmarica, tudi ni bil ponatisnjen. Založnika (»Dól szta dála potezsiti«) sta bila Konkolics József (Jožef Konkolič) in Kovács Miklós (Mikloš Kovač), kmeta in zapisovalca/zbiralca ljudskega slovstva in pesmi, ki sta pesmarico delila ljudem po prekmurskih vaseh.

Na 175 straneh je objavil 73 pesmi, ki jih je prevedel iz madžarščine. Črpal je iz starih rokopisnih pesmaric, zagotovo iz *Marjanske pesmarice I in Szlovenszkih dühovnih peszmi*, verjetno pa še iz drugih podobnih (Škafar 1978: 22), dobro pa je poznal tudi do takrat skromno prekmursko tiskano produkcijo, saj je objavil tudi šestindvajset mrtvaških pesmi iz *Nouvega Gráduvála*, eno iz *Vöre krsztánszke krátkega návuka* in tri iz *Réda zvelicsánsztva*.³⁴ Sijartove *Mrtvecsne peszmi* niso mogle zajeti vseh mrliških pesmi iz prekmurske slovenske rokopisne tradicije, so pa povezale prekmursko rokopisno in tiskano pogrebno pesništvo, tako da so ljudje tudi »rokopisne pesmarice razumevali kot knjige« (Pisk 2018: 27). Sijartova pesmarica vsebuje tudi navodilo, kako se mrliške pesmi pojejo (pogosto v madžarščini), in informacijo o tujejezičnih predlogah – z gotovostjo (Novak 1976: 65) je eden izmed njih Jacoponus Tudertinus (Giacopone da Todi/Jacobus de Benedictis), potomec plemiške družine Benedetti iz mesta Todi v Italiji (Umbrija) in učenec sv. Frančiška Asiškega, ki je v 13. stoletju napisal žalostinko *Stabat mater* (Žalostna Mati). Večina pesmi je prevedenih iz madžarščine ali so nemškega izvora, kot je Sijarto zapisal pod njihovimi naslovi:

Madž. avtor je npr. dijak Miklós iz 16. stol., nemški pa so: Joh. Herman, Barth. Ringwaldt (1530–98), Nic. Heermann (1480–561), Valerius Herberger (1562–627), Christoph Knoll (1563–650), M. Simon Dach (1605–59), Simon Graff (1609), Michael Franck (1609–67), Joh. Georg. Albinus (1624–79), Joh. Rosenmüller (1652), L. Hornigh (1632), Emilia Julianna (1637–706) itd. Pesem Pojdmó tejló pokopajmo Mich. Weissa (u. 1534) je bila husitska. Starejša je pesem Tomaža iz Celane (u. ok. 1255) po prevodu Barth. Ringwaldta in Jacoponusa (1250–306. (Škafar, Novak 1971: SBL)

V Kazalu (*Kazács peiszen*) so pesmi urejene po abecednem redu prvega verza, vsebinsko gre za pesmi slovesa, »v katerih je kantor v imenu pokojnika »za sákšega v hiži [...] zospëjvao kítico (Ftičar 1996: 83)« in se od njega poslovil, ter 2) pesmi, v katerih so se pevci v imenu staršev, sorodnikov ali sovaščanov poslovili od tragično preminulega svojca.« (Pisk 2018: 27). Sijarto si je z *Mrtvecsnimi peszmimi* pridobil veliko naklonjenost prekmurskih protestantskih vernikov. Pesmarico so odlično sprejeli in imeli do natisnjenih nagrobnic čustven odnos, tako da so na protestantskih pogrebih v 20. stoletju še vedno »z ljubeznijo« peli pesmi iz Sijartove mrliške pesmarice, čeprav je npr. Kardoš petdeset let po Sijartu izdal nove *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi*:

Píszao je, doticsno z-ti Sztári Píszm vküp-pobrao prve szlovenszke mrtvecsne peszmene knige, stere szo v 1796-tom leti vSzombathelyi stampane i stere dnezš dén, gda 'ze za té poszel po Kardos Jánosi doszta popolnése mámo, verníci z-velíkov lübéznosztjov nücajo pri mrtvecsi prílikaj. (Flisar 1925: 70)

³⁴ Iz M. Severa Reda zveličanstva... 1747 je prevzel S. z manjšimi spremembami tri pesmi, iz Št. Küzmiča Vöre krstš. krátki návuk... 1754 eno pesem in iz M. Bakoša, Nouvi gráduvál 1789 šestindvajset pesmi. — Prekm. rkp. cerkv. pesmarice, ki so v razvidu, pa vsebujejo v S-vi knjigi natisnjene pesmi: seniška (iz 1780) eno, pertočka (iz konca 18. ali zač. 19. stol.) 22, prot. Berkejeva (iz 1807–20) 20, Županekove (rkp. 1884 in 1908, tisk. 1910) 23, dve Gaberovi (1824/5 in 1825/6) 37, Kozarjeva (1888) 15 in Cant. Mortuorum (Štud. knj. V Mrbu) 19.

Sijartove pesmi so duhovni zaklad, ki se prenaša iz roda v rod, *Mrtvecsne peszmi* pa so »neodtrgnjene od szrdce evang. Verníkov« in se nenehno berejo, uporabljajo in zato še bolj čuvajo: »Z velkov pazkov sze csúvajo, liki drági kincs varjejo, tem bole, kém bole szo ponúcané od vnôgoga obrácsanya papérje i table premedlêne.«

Flisar je izpostavil vzgojnoizobraževalni, verski in narodnosti pomen Sijartove pesmarice, ko je zapisal, da so mrliške pesmi vredne spoštovanja, saj utrjujejo vero staršev, prekmurske protestante povezujejo s predniki in jim dajejo upanje, da bodo nekoč živeli v boljši domovini:

I uprav szo vrédne prestímanya! Vere nase prígoda je k-nyim prikapsena, one szo szpre-
vodile i szprevájale vise sztô lét vsze nase ocsake, malere, mladézen z-szvojimi nebeszkimi
recsámi, med placsnim szpévanyem vu edno bogso domovino. Zato szo nam tak blúzi k-szrd-
ci, záto sze nemremo odnyíh, liki od edne lüblene, mile materé odtrgnoti. (Flisar 1925: 70)

Flisar je imenoval Sijarta za znamenitega Prekmurca evangeličana, ki se je rodil v Večeslavcih pri Pertoči leta 1765, umrl pa je 10. 9. 1833 v Domanjševcih; čeprav ni znano, kje na domanjševskem pokopališču ima grob, pa ostaja v srcih prekmurskih evangeličanov, njegova pesmarica pa je bila dostopna v domanjševski cerkvi še po prvi svetovni vojni:

Neprecenyeni kincs nam je szpravo `znyimi vu Bogi `ze dávno preminocsi püconszki bivsi
vucsitel, Szijártó Stevan, kí je z Püconec vu Domankisevce za levita vucsitela (dühovnik-
sztvó je túdi znasao tam) odebrani i szlu`zo cérkev evangolicsanszko. Niscse neve pokazati
gropa nyegovoga na domanjkisevszkom sztarom brütivi, kama szta ga 1833. szept. 12-ga
szprevodila Czípott György hodoski predikator i Csaplovits György hodoski mester, nika
ne oznaméni meszta, gde nyegov práh pocsíva. Ná bodejo nyegove mrtvecse peszmene kni-
ge, stere oznaméniyo grob nyegov vu szrdcaj evang. verníkov. Po Szijártó Stevani pizane
rázlocsne predge i mrtvecsi slobôdre, steri szo po nyegovi pohodnikaj pri cérkevni szlú`zbaj
i szprevodaj vnogo lét núcani, sze dneszdén pri vezdásnyeni domankisevszkom dühovniki
v-obilnoj meri náidejo. (Flisar 1925: 70)

2.4 Štiriintrideset let po *Nouvem Gráduválu* so prekmurski protestanti dobili novo cerkveno pesmarico *Krscsanszke nôve peszmene knige*³⁵ (Šopron, 1823), ki jo je pripravil v Murski Soboti rojeni evangeličanski duhovnik Mihal Barla. Ohranil je zunanjo zgradbo Bakoševe pesmarice, tako da je pesmi razporedil na pet delov: (1) Peszmi na te prednyejse Szvétke, (2) Od vere návuka (3) Právo Krszcsanstvo, (4) Hválodávanye i prosnye vu vszáke féle sztávi i szpodôbi, (5) Na gvúšno vrémen szlisajôcse Peszmi. V Prvem delu (*Prvi tál*) je za največje cerkvene praznike po cerkvenem letu predstavil adventne in božične pesmi (I. Adventszke Pefzmi, II. Koledne, III. Na nôvo leto), pesmi med letom I (IV. Na Krifztusovoga oznanenya dén), tridnevje (V. Od Krifztusovoga trplénja, i Szmrti), velikonočne (VI. Vüzenfzke), vnebohodne (VII. Na Krifztusovoga v-nébo zalztoplénja den) in binkoštné (VIII. Rifzálfzke) pesmi. V drugem delu so pesmi (A.) Od Bôga, i Bô`ze Szpodobnofzti, (B.) Dela Bo`za. V tretjem delu so pesmi v štirih razdelkih: I. Povfzmvfzega, II. Du`znofzti prôti Bôgi, III. Du`znofzti csloveka prôti szamom szebi, IV. Du`znofzti prôti nasemi blí`znyemi. Četrty del ima tri razdelke: I. Sztáva

³⁵ Krscsanszke nôve peszmene knige szprávlene evangyelicsánszkim gmajnam. V-Soproni, sztampane sz-Kulstár Kataline pílfzkimi v-1823 leti.

ti lüdi, II. 'Zitka pripetjé, III. Obscsinfzko Bo'ze dobrocsinénye, IV. Vu Obscsinfzki nevolaj. Peti del pa sestavljajo I. Ráne Pefzmi. Gre za približno enako obsežno zbirko kot pri Bakošu (dodan je še kratek Predgovor na dveh straneh), ki na 503 straneh prinaša cerkvene pesmi »delno prevzete in jezikovno predelane iz prejšnjih pesmaric« (Škafar 1978: 26). Flisar (1925: 82) je bil do Barlove pesmarice zadržan in jo je neupravičeno predstavil le kot vmesni člen v razvoju med Bakoševo in Kardoševo zbirko cerkvenih pesmi. Opozoril pa je na njeno razširjenost, saj se »Barla peszmene knige sze escse vu vszákój véski pri vecs evang. famílijaj náidejo«. Tudi Šlebinger (1925: SBL) ni prepoznal prave vrednosti Barlove pesmarice, saj je mislil, da gre le za »predelavo« Bakoševih pesmi. Novak (1976: 68) je tako razmišljanje označil za »zgrešeno« in »hudo pomanjkljivo«. Barla se je »docela ločil do Bakoša s pesmimi« (Novak 1976: 69), saj je v svojo pesmarico uvrstil nove, če pa je katero izmed njegovih le ohranil, jo je temljito predelal. Kuzmič³⁶ je kljub temu še zapisal, da je Barla na spodbudo podonavskega superintendenta Janoša Kiša »obnovil pesmarico« Mihala Bakoša. Pravilno pa je ugotovil, da je Barla večino pesmi, ki jih je prevedel iz madžarščine, »priredil na novo«, s tem pa je »odločno vplival na nadaljnji razvoj evangeličanske pesmarice«. Z Barlovo cerkveno pesmarico se namreč začinja novo obdobje v razvuje prekmurskih pesmaric, ki prekinja z Bakoševim jezikovnim izročilom – opazen je npr. monoftongični zapis novoakutiranega *o*-ja (*ou* → *ō*) in *jata* (*ej* → *ē*), v zapisih pesmi pa uzakonja Küzmičev prekmurski jezikovni standard –, pa tudi oblikovno uvaja novost, tako da pesmi postavlja v dva stolpca (Novak 1976: 69). Velik napredek v zapisovanju cerkvenih pesmi je Barla dosegel tudi na področju verzifikacije in uporabe rime. Smej (2008: 405) je opozoril na njegov posluš za asonanco in aliteracijo, npr. v naslednjih verzih:

Grèh te tó'zi, / A fztol Bo'zi / Tebi vráfztvo priprávi; / Povrni fze, / Ponizi fze, V 'Zítek fze ti poprávi. (Barla 1823: 182); ali pa: Vefz ete fsvét / Je Tvoj kotár, / Néba, zemla je Tvoj oltár, / Tebé dícsi globocsína, / Kak ta naj véksa vífzína. (Barla 1823: 318).

Zanimiva pa je tudi razlaga besede *kotár*, pri kateri je Smej zapisal: »/.../ se zdi, da moramo prej pritrlditi Francku Mukiču kakor Vilku Novaku. Mukič piše (Mukič 2005: 159): »Prèjk zíme so v kotári méli krumpline« in razlaga, da je »kotár« »zimnica«, to je prostor za shranjevanje ozimnice, medtem ko Novak (Novak 2006: 190) razloži besedo »kotár« kot »okolica, vaško ozemlje«. Bog namreč vesolja ni v začetku samó ustvaril, ampak ga tudi ohranja kakor kmet pridelke v zimnici.« Smej (2008: 405) je pravilno popravil Novaka, ki ni razlikoval med pomenoma npr. pri Kardošu: (1) »Kre véski okóli le'zi kotár«;³⁷ ali: »Za nasim kotárom drúgi kotár pride«³⁸ in Barli: (2) »Vefz ete fsvet je Tvoj kotár«³⁹ V primeru (1) ima narečni samostalnik *kotár* -a m pomen *okolica, vaško ozemlje*, tako tudi v Novakovem Slovarju stare prekmurščine, med tem ko gre v primeru (2) za narečni sinonim *kotár* -a m

³⁶ <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/gradivo/slovstvena-ustvarjalnost>

³⁷ Janoš Kardoš, Növe knige cstenyá za vesznícski söl drúgi zlócs, Budim 1870, 118.

³⁸ Janoš Kardoš, Növe knige cstenyá za vesznícski söl drúgi zlócs, Budim 1870, 92.

³⁹ Mihál Barla, Krscsanszke növe peszmene knige, Sopron 1823, 318.

v pomenu 'prostor za shranjevanje ozimnice'. Pleteršnikov slovar ima dva pomena: 1) kôhtar, -rja, m. der Auszügler, Svet. (Rok.), tj. 'preužitkar'; 2) kotár, -rja, m. der Bezirk, der District, Jan., C., DZ., ogr., kajk.-Valj. (Rad); – prim. madž. határ, C. határ, m. 1) die Grenze, ogr.-C.; – 2) die Gegend, die Landschaft, das Territorium, ogr.-C.; – prim. kotar; madž. határ. Barla je zelo pazil na jezik cerkvenih pesmi, zato je bralce v *Predgovoru* takoj opozoril, da so napisane »v-csifztom Tvojem Szlovenfzkom jeziki«, tj. v prekmurščini, ki poskuša slediti Küzmičevi jezikovni normi, brez primesi kajkavščine; prav tako so tudi teološko »čiste«, v duhu krščanstva in protestantske miselnosti, tj. izražajo vdanost Bogu in so skladne z razumno/pravo vero. Barla je razložil, da je bilo potrebno napisati novo cerkveno pesmarico, ker je imela Bakoševa veliko pomanjkljivosti, nekaj neprimernih stvari in predvsem slab (ne)prekmurski jezik, ki je bil močno tujejezično kalkiran (kajkavsko). V tej oznaki se vidi, da je Barla prekmurščino postavljajal razlikovalno do kajkavščine, svoj jezik pa je imenoval *slovenski*:

V-tom prvom Gráduváli fze je dofzta zmenkanya nahájalo, i nistere nefzpodobne recsi; niti ta Szlovenscina je nej bíla práva, nego vu vnôgom táli na túhi jezik zaobrnyena: stero vľzáki lahko na pamet vzeme. Kakoli je pa právo v-oni prvi pefzmaj, tô vľze fze i v-eti, v-lepsi réd poftávleno, nahája. (Barla 1823: III)

V kratkem *Predgovoru* se kaže, kako razvit jezik je bila knjižna prekmurščina v prvi polovici 19. stoletja. Spremljamo lahko osebni slog pisanja, ki spretno izrablja stilistične lastnosti in bogate sporočanjejske možnosti pisnega izražanja v prekmurškem jeziku, ki mu je normo in predpis določil Števan Küzmič v prevodu *Novega zakona* leta 1771. Barla se je zavedal, da je potrebno temu slediti – jezik, ki je sposoben ubesediti vsebino Svetega pisma, je razvit knjižni jezik, zato je v njem potrebno pisati knjige, prevajati in ga razširiti na vse funkcijske zvrsti. Prekmurski knjižni jezik in jezikovni slog Mihala Barle lahko spremljamo v zapleteno zloženi povedi s priredji in podredji različnih stopenj, vrinjenimi stavki; upoštevana je časovna sosednost delov povedi, dobnost, učinkovito skladenjsko strnjanje in členitev po aktualnosti; sporočilo je povezano na ravni stavka in povedi, sporočilnost besedila je jasno in razumljiva, besedje je knjižno izbrano:

Iména i hvále je vrédna pri etom deli nasega Vifzoko postúvanoga Superintendensa G. Kis Jánosa fzkrb, ki pôleg fzvoje pafztérfzke dú'znofzti poglednovsi te Szlovenfzke Gmaine, i na pamet vzévsi, kaj one zvúna drúgi kníg túdi pefzмене knige potrebújejo, fzo tak zravnali, i mené na tô nagnoli, naj bi eto tesko delo na fzébe vzéo, stero fzem i z-Bo'zov pomocsjov, kak stímam, dofztojno i pobo'zno fzkoncso; hvale je vrédno vu imenúvanom Vísesnom Pafztéri i tô, kaj, geto fze je zadofzta naprêplepacsárov nej naislo, fzo escse túdi z-fztrskom eti pêfzem vö Stampanye naprêpomogli. (Barla 1823: IV)

2.5 Janoš Kardoš, evangeličanski duhovnik na Hodošu, je bil v 19. stoletju vsestranko najbolj dejaven evangeličanski pisec in prevajalec. Flisar (1925: 95) ga je imel za najpomembnejšega naslednika Števana Küzmiča in nadaljevalca prekmurskega knjižnojezikovnega izročila, za človeka, ki je prekmurski knjižni jezik uvedel v leposlovje in za začetnika književnosti v Prekmurju: »Návěksi nas pizsátel i pesznik i vendszlovenszkoga jezika i literetúre sztvoritel, ki je té jezik napopolno kúncsnoszt osznôvo«. Kardoš je v prekmurščino prevajal madžarske pesnike (npr.

Aranyja, Gyulajja, Petőfija, Vajda in Vörösmartyja), največ časa pa je namenil skrbi za izobraževanje prekmurskih otrok, za katere je po naročilu šolskega ministrstva prevajal učbenike iz madžarščine. Skrbel je za izdajanje cerkvenih in posvetnih učbenikov, zlasti osnovnošolskih abecednikov in beril. Prevedel je Lutrov mali⁴⁰ in veliki⁴¹ katekizem, različne biblične zgodbe, napisal je knjigo *Pobožnih molitvi* (1853); njegov delni prevod Svetega pisma Stare zaveze (*Moses i Josua*) je ostal v rokopisu in je izšel posmrtno leta 1929, prav tako kot tudi kratka zgodovina cerkve (*Evangeliumske vera ino cerkvi občinski prigodi*, 1932). Zanimalo ga je ljudsko pesništvo, zato je leta 1852 iz Sijartove zapuščine priredil za tisk drugo izdajo *Sztarisinsztva i zvacinsztva*,⁴² ki ji je dodal dvanajst novih pesmi (Škafar 1978: 35). Kardoševi najpomembnejši deli⁴³ pa sta dve pesmarici, ki sta bili natisnjeni leta 1848 – v Kisegu so izšle *Krsztsanszke czerkevne peszmi*,⁴⁴ v Kermendinu pa *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi*.⁴⁵

2.5.1 Kardoš je objavil 510 cerkvenih pesmi, in sicer jih je delno prevzel iz Bakoševe in Barlove pesmarice, večinoma pa jih je sam prevedel iz madžarščine (Škafar 1978: 32). Nova izdaja cerkvenih pesmi *Krsztsanszke czerkevne peszmi* je bila vsebinsko »občuten korak naprej« (Novak 1976: 71) v prirejanju prekmurskih cerkvenih pesmaric, pravi prelom z Bakošovo in Barlovo tradicijo, torej gre za povsem samostojno in izvirno delo. Šlebinger (1928: SBL) je zato Kardošovo cerkveno pesmarico označil za višek v razvoju prekmurskih protestantskih pesmaric od Severa, Š. Küzmiča, Bakoša in Barle. Flisar (1925: 82) je *Krsztsanszke czerkevne peszmi* imenoval za najboljšo prekmursko protestantsko pesmarico, ki je »nedoszégnyeno doszta bögse napíszane« kot Bakoševa in Barlova, zato jo primerna tudi za rabo v 20. stoletju (tudi dva ponatisa 1875 in 1908): »/S/tere dnez dén z-düsevnov pobožnosztjov nücamo i niti nemíszlímó, ka bi nyé gda drúgi peszníki prehítíti szpodoben bio.« Na to, da je Kardoševa cerkvena pesmarica v rabi »do najnovejšega časa«, opozarja tudi Novak (1976: 72), podobno pa je zapisano tudi v Evangeličanskem listu (2015, 44/7: 9), da so Kardošovo pesmarico uporabljali do leta 1970, nekoliko predelano pa še danes. Kardoš je pesmi razvrstil v 17 skupin⁴⁶ (Barla jih ima 5), ki jih je še dodatno členil, vsebinsko in

⁴⁰ D. Luther Martina máli kátekizmus ali glavni návuk szvéte vere krsztsanszke. Naime za deczo správiscs evangolicsanszki. Vödáni po Kardos Jánosi hodoskom dühovniki. V-Pesti stámpani vu násztavi plem. Trattner-Károlyivoj. 1837.

⁴¹ Dr. Luther Mártona veliki kátekizmus. 1851.

⁴² Sztarisinsztvo i zvacinsztvo vödáno po Udvary Ferenczi kermedinszkom knjigovezári. Na lasztivnom sztroski. V-Szombatheli z-píszkami Bertalanffy Imrea 1852.

⁴³ <http://www.pomurci.si/Default.aspx?id=648>

⁴⁴ Krsztsanszke czerkevne peszmi. Vödáne szpráviscsam evangolicsanszskim. V-Köszegi, vu násztavi Reichard Károli i szinov. 1848.

⁴⁵ Krsztsanszke mrtvecsne peszmi. V-Körmendini na sztroski Udvary Ferencza. 1848.

⁴⁶ »Vadlívánje, Bóg, Cslovek, Odküpitel, Poszvetitel, Náprave poszvertsénya, Dühovno králevszto bo'ze, Právo krsztsansztvo, potem je razvrstil pesmi za različne skupine ljudi in situacije ter končal s pesmimi *Blá'zensztvo krsztseníka vu eton 'zitki inSzlédnya dugovánja*. Pri vseh pesmih je označena nota, velike začetnice znotraj vrstic pa označujejo nove verze. Nadavek (dodatek) vsebuje 4 pesmi, ki so štete v skupno število.« (Sovič 2012: 27)

oblikovno pa jih je močno oddaljil od Barlovih, tako da je »ohranil začetek kake pesmi«, nato pa je »nadaljeval po svoje« in se je držal le »temeljne misli« (Novak 1876: 71), ni pa ohranjal Barlove niti Bakoševe oblike pesmi; med prevajanjem iz madžarskih predlog je v primerjavi s prekmurskima predhodnikoma tudi povečal število verzov posameznih pesmi. Kardoš je za moto pesmarice *Krsztsanszke czerkevne peszmi* izbral verz zahvale iz *Prve knjige Psalmov*: I dao je vu vűszta moja nõvo peszem, – díko Bõga nasega (Psal. 40,4). Ker v nadaljevanju *Psalma* sledi še prošnja posameznika, izbrani moto izraža pobožnost, saj vernik, ki pri maši poje cerkvene pesmi, lažje sledi bogoslužju in ga bolje razume. Kardoš se neposredno zahvaljuje za Božjo pomoč pri sestavljanju krščanske pesmarice, posredno pa moto pesmarice sporoča protestantsko misel, da se s petjem v domačem jeziku širi prava vera, ki postaja razumljivejša in zato bolj osebna. Kardoš je želel s prazničnimi pesmimi, psalmi in spevi zelo neposredno vključiti prekmurske protestante v cerkvene obrede in narediti liturgijo še bolj slovesno in privlačno za vernike. Praznične in druge cerkvene pesmi v razumljivem prekmurskem jeziku so kot sestavni del protestantske maše tako dobile tudi pomembno domoljubno in narodnostno noto, ki je bila značilna za Kardoša – ostal je zvest prekmurskemu knjižnemu jeziku (Jesenšek 2013: 109), tako da je ohranjal prekmursko slovensko samobitnost (Jesenšek 2018: 88). Cerkvena pesem je pomembna »tak pri dõmi, kak vu hiži božoj«, ker na razumljiv in ljudem prijazen način razlaga liturgično leto:

Veliki czil té je i vu eti naszledűvájõcsi pűszem szpávlanyi pred ocsmí dr'záni, i na tõ je poprèk kebzűvano, naj, nakeliko je mogõcse, ni edna dűhovna potrűbesina szrdcza pobo'znoga i poszvèt, trõst ino mõcs iszkajoõcsega, vu nyi kak nezadovoljena neosztáne, – liki sze tõ 'z-nyí napiszkov zlehka previditi dá, steri szo ráno za toga zroka volo pred nyé polo'zeni; kakti eti naszledűvájõcsi. (Kardoš 1848a: IV)

Iz pesmarice *Krsztsanszke czerkevne peszmi* predstavljam 404. pesem *Lűbezen domovine*, v kateri se kažejo Kardoševa spretna verzifikacija, smisel za rimo in ritem, zanimivo besedje in predvsem veliko domoljubje. Šlebinger (1928 SBL) opozarja na vplive Vörösmartyjev pesmi Szózat (Klic), ki izraža ljubezen do domovine. Flisar je označil Kardoša zaradi takega prirejanja, posnemanja, prevajaja in samostojnega literarnega ustvarjanja za prvega pravega prekmurskega poeta, saj »/n/yegovi versusje právi poeticsni dűh szka'zűjejo i na formo gledõcs nõosztrešo kritiko presztõjijo«:

Te plemeniti dűh ni na rod, / Ni na sztan lűdi negléda, / Na vadlűvaánye, dom, i národ Nevr'ze zaman pogléda: / Nyegva domovina, Národ, I rodbina / Je vesz szvèt bo'zi; / Ar on nõv-preidõcsi, / Nego v- presztajõcsi / Vrêdnoszt polo'zi. // Ali on sze dõnok z-vrêlostztjov / K-dõmi szvojemi pridrű'zi, / Ino z- nevkleknyenov vernosztjov / Meszti onomi rad szlű'zi, / Gde je na szvèt rojden, / Hranyn, vucsen, vodjen / v- szvojem detinsztvi, / – Gde vsze dobro v'ziva, / I z-'zlahtov prebiva / V-lêpom jedinsztvi. // I, csi on gda dúgi csasz more / Sz-tűhínov premeniti dom, / Ka za trõst szi za nyega zmore / Vsze díke pűn paradi'zom? / – Za osztávle-noga I pozablenoga / Sze on tam stíma, / Kaksté szvetla szreca, / Iradoszt prevecsa / Szi ga obíma. // Szkuza polève nyemi lícza / Od dõma vkráidõcsemi, / I neszvèti míra denicza / Vu tűhíni bodõcsemi: / Vsze nyegvo mislèneye, / I szrdcza 'zelèneye / Je – domovina! / Ar nyemi je ona / Vecsnoga zákona / Csiszta vretina. – / Ka pa csi na vandranya czili / Nyemi pá on hípek zide, / Da v-domovine tihom kríli / K- vretini 'zelènya pride? / – Tálèhne vsza 'zalostz, / I angelszka radoszt / Nyega otVvl: / Zdâ sze te vmorjeni, / Kak znõvics sztvorjeni, / V-dűhi ponála. // Lepse czveté vszáká rõ'zicza / Nyemi v-domovine kríli, / Lepse szpéva vszáká

ficsicza / Na 'zelénya dúgom czíli; / Lepse szíja szuncze, / I v-ranyeno szrdcze / Njemi tróst vléva: / Zdâ nyemi radoszti / Szkuza, nè 'zaloszti / Licza poléva. // Z-míszli püszti on vsze 'zelénye / Szi odéjne vu pokoji: / Klecsêcs hváli oco / Za szkrb I milosco / Iproszí nyega, / Naj tü naide sztális, / Li tü pokopális / Práha szvojege. – // Oh ti, lübléna domovina! / Ti szi czil moja 'zelénya, / Ti trósta jedína vretina / I v-tü'znoj nôcsi trplénya. / Vsze, vsze ráj osztávím, / Kak tebé pozábím, / Dokecs tü vandram; / Tebi vszáki hípek / Mojo krv, / moj 'zítek / Rad na áldov dam. (Kardoš: Lübezen domovine)

Hazádnak rendületlenül / Légy híve, oh magyar, / Bölcsöd az 's majdan sírod is, / Melly ápol 's eltakar. // A' nagy világon e' kívül / Nincsen számotra hely, / Áldjon vagy verjen sors' keze, / Itt élned, élned' halnod kell. // Ez a' föld, mellyen annyiszor / Apáid' vére folyt; / Ez, mellyhez minden szent nevet / Egy ezredév csatolt. // Itt küzdtenek honért a' hős / Árpádnak hadai, / Itt törtek össze rabigát / Hunyadnak karjai. // Szabadság! Itten hordozák / Véres zászlóidat, / 'Selhulltanak legjobbjaink / A' hosszu harc alatt. // És annyi balszerencse közt, / Olly sok viszály után, / Megfogyva bár, de törve nem, / Él nemzet e' hazán / 'S népek' hazája, nagy világ! / Hozzad bátran kiált: / »Egy ezred évi szenvedés / Kér éltet vagy halált!« / Az nem lehet, hogy annyi szív / Hiába onta vért, / 'S keservben annyi hű kebel / Szakadt meg a' honért. / Az nem lehet, hogy ész, erő, / És olly szent akarat / Hiába sorvadozzanak / Egy átoksúly alatt. // Még jöni kell, még jöni fog / Egy jobb kor, melly után / Buzgó imádság epedez / Száz ezrek' ajakán. // Vagy jöni fog, ha jöni kell, / A' nagyszerű halál, / Hol a' temetkezés fölött / Egy ország vérben áll. // 'S a' sírt, hol nemzet sülyed el, / Népek veszik körül, / 'S az ember' millióinak / Szemében gyászköny ül. // Légy híve rendületlenül / Hazádnak, oh magyar, / Ez éltetöd 's ha elbukál, / Hantjával ez takar. // A' nagy világon e' kívül / Nincsen számotra hely; / Áldjon vagy verjen sors' keze, / Itt élned, halnod kell. (Vörösmarty: *Szózat*)

2.5.2 Druga Kardoševa pesmarica, 168 strani obsegajoče *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi*, vsebuje 88 protestantskih pesmi, ki so se pele med bdenjem pri umrlem in na pogrebu. V kratkem nagovoru je Kardoš spomnil vernike, kaj morajo premisliti, ko se srečajo s smrtjo svojih bližnjih. Človek potrebuje v takih trenutkih tolažbo in toplo besedo:

Etí naime je na szvojem meszti – tróst za plakajócese, visísi glász vüpanya za vsze Bôgi ino jákoszti podáne, i poprêk velika isztina vere ino 'zítka za pôtnike isztino poszlúhnoti i naszedüvati gotove. Ka za dragsi kines bi tak mogao jasz szrdczam lüblénoega národa mojega ponüditi, kak isztino 'zítka, vu eti naszedüvájócsi peszmaj mrtvecsni napredáno? Ár sto nezna, kak veliko zmenkanye je domovina nasa do etimao vu znamenitom dugoványi etom viditi mogla?! (Kardoš 1848: IV)

Pesmarica je razdeljena na tri dele: (1) peszmi obcsinske, (2) peszmi rázlocsne in (3) peszmi zmeszne. Šestinštirideste pesmi je splošnih (1) in se pojejo v hiši, ko je mrvec še na parah; dvaintrideste je različnih pesmi (2) in se pojejo ob slovesu pred hišo ali v cerkvi pri pridigi; deset je vmesnih pesmi (3), ki se pojejo na poti na pokopališče; v dodatku je navedel tudi pesmi, ki se pojejo ali berejo pred hišo, kadar se ne pridiga ali kako drugače poslavlja od umrlega. Kardoševe mrliške pesmi so bile večkrat ponatisnjene, prvič že leta 1878,⁴⁷ znana je tudi izdaja iz leta 1929, ki jo je oskrbel Adam Luthar:

⁴⁷ *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi*. Dobijo sze v-Lendavi pri Balogh Árpád, knjigivezári. Tiszkal »Leykam« v Gradezu.

Záto je dokoncsano, ka sze po Kardos Jánosi szprávlene mrtveczne peszmi dájo znôvics vödrukati. Itak je pa prêkvzëti – liki sztarina – z-Szjártovi knjig 10 mrtveczni pëszem. Nadale nikelko pripravni i jáko lübleni pëszem je cöjvzëti z Kardosovi »Cerkevni peszmeni knjig«. Nisterne novëse peszmi szo tüdi notrivzëte, stere szo Fliszár János vpok. kántorvucsiteo poszlovencsili. Tak z-vecsimi peszmami i z- premenyavanyem sze dá zdá obrdügim na szvetloszt eta kniga. Vsze ete peszmi naj nazvescsávajo razdre- szeljenim szrdcom trost evangelioma! (Luthar 1929: 93)

Iz najave nove izdaje Kardoševih *Mrtvečnih pesmi* leta 1929 je razvidno, da je bila več kot sto trideset let stara Sijartova zbirka pesmi v Prekmurju še vedno splošno znana. Ponatisnjena Kardoševa pesmarica leta 1929 je vsebovala deset Sijartovih mrliških pesmi, kar dokazuje, da je bil Sijarto zelo priljubljen in ga tudi jezikovno boljše in verzifikacijsko spretnejše Kardoševe pesmi z notami/napevi niso mogle docela nadomestiti:

Do etigamao szmo meli dvôje mrtveczne peszmi. Vu nisterni nasi gmânaj szo nücali po Szjártó Stevani vküpposztávlene mrtvecse pesz-mi, steri poëzia je pa zadoszta szlaba i melodia vnôgi peszem szploh nepoznána. Vu nisterni gmânaj szo pa nücali po Kardos Jánosi szprávlene peszmi, steri poëzia je prav dobra i zvön dvë peszmi, szo nôte vszë ovi poznane. (Luthar 1929: 93)

Ponatisnjena pesmarica je na 180 straneh prinesla osemdeset pesmi, ne le mrliških, ampak tudi nekaj Kardoševi cerkvenih pesmi in Flisarjevih prevodov:

Knige ete szo po g. Hahni pelanaj v Prekmurszkaj Tiszkarini v M. Szoboti drukane na jáko dobrom papëri, z-velikimi literami i v dobre táble szo zvëzane. Vszevkup 80 peszem jeszte vun yih na 150 sztranaj. Tak pëszem zdr'zëtk, kak knjig vöposztávlanye sze vszakomi prevecs dopádne. Cena eti knjig je po faláti 20 din. Siritelje po vszáki 10 exernpláraj eden exemplár k-senki dobijo. (Luthar 1929: 94)

Za konec dodajam še mrliško pesem *Pojmo tejšlo pokopajmo* v Sijartovem in Kardoševem zapisu. Razvidne so jezikovne in slogovne razlike, ki kažejo spremembe v razvoju prekmurskega knjižnega jezika od leta 1796 (Sijarto: *Mrtveczne peszmi*) do 1848 (Kardoš: *Krsztsanszke mrtveczne peszmi*):

Nouta: Pojdmó tejšlo pokopajmo:

Pojmo tejšla pohránimo, / Ino nyim poftenyé dájmo, / Z-ká'simo mí naso vöro, / Ino lübézen bratínfzko. // 2. Z-zemlé fzo fztvorjena bilá, / Z-zemlom páli pfztánejo, / Na pitanye gori fztáno, / Gda Bo'si gláfz csüla bodo. // 3. Dokes fzo eti 'siveli, / Vnounge nevoule trpeli, / Z-kej fzo fze 'se mentüvali, / I na pocsívanye prisli. // 4. Ta fzvéta fzmrt Krifztusova / Nyim je bíla odküplený; / I nyega gori fztanejnye, / Nyim je právo zvelícsanye. // 5. 'Se ni fzmrt, ni vrág peklénfzki, / Nemorejo nyim skouditi / Po Krifztusi fz küpleni, / Bátrivno moro tou eresti. // 6. Oh tí fzmrt! Gde je tvoj 'sálec? / Pekeo, gde je 'se tvoja moucs? / Nejmas nad-nami zmo'snofzti, / Potrta je fz tvoja moucs. // 7. Szlatko pocsívajo v-méri, / Ali fzo v-ták'sem vüpanyi: / Ka esce fztánejo gori, / 'Siveli bodo pri Bougi. // 8. Szlabi fzo vu tejšli bili, / Ali bodo v-vel'koj díki, / Kaj gori fztáno v-radofzti, / Kak fzuince vfzvojoj fsvetlofzti. // 9. Záto mocsne vöre bojmo, / Ka mí vfza eta dobímo; / V-Jezusi Krifztusi vörmo, / Vecsno bláj'senfzstvo dobímo. // 10. Bojdi hválen nas Ocsa Boug, / Szin, i fzveti Düh Gofzpon Boug, / Szvéto Trojftvoeden fzám Boug, / Díka ti bojdi vecsni Boug. (Števan Sijarto: *Mrtveczne peszmi*, 1796)

Na znáno nôto.

289. Poidmo tĕlo pokopajmo; / Z-Boʒov recsjov fze trĕstajmo, / Kaj vu grobi neofztĕne; / Ne-go nigda gori fztĕne. // 2. Z-zemle je bilo fztvorjeno, / Zemla pĕ grĕta fzpnehnyeno; / Ali z.zemle gori fztĕne, / I odĭcĕsĕno pofztĕne. // 3. Toga Dĭsa je pri Bĕgi, / Kĭ je punofzt dobrĕt vnĕgi; / 'Zivĕ blĕʒena v radofzti, / Vu toj nebefzkj fʒvetlofzti. // 4. Nyegove vnoĕe nevo-le / Szo blĕʒeno premĭnole; / Krifztus ga je vzĕo tĕ k-fzebi, / Gde fʒ vfz tĭʒnofzti znĕbi. // 5. Tĭ je prebĭvao vʒalofzti, / Tam pa 'zivĕ 'ze v-radofzti, / V-nebefzkj odĭcĕsenofzti, / Vu Gofzpodna lĭbĕznofzti. // 6. Nihĕjmo ga pocsĭvati, / Dokecs ga Krifztus csĕ zvatĭ: / Mĭ pa fztĕlno verofztĭjmo, / I KriVtusa nafzledĭjmo. // 7. Daj nam Krifztus, k-tomi pomĕcs, / Da, gda prĭdemo v-fzmrtno nĕcs, / Blĕʒeno vĕ preminĕmo, / V-nebĕfza fze pozovĕmo. (Janoš Kardoš: *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi*, 1848)

LITERATURA

Jan Andrea BERNHARD, 2011: Die Bedeutung der Magnatenhĕfe fĭr die Reformation in Slowenien und Kroatien. *Jeziki, identitete, pripadnosti med sredĭŕi in obrobji: v poĕastitev 500. obletnice rojstva Primoʒa Trubarja*. Ur. Kozma Ahaĭiĭ in Petra Testen. Ljubljana: Zaloʒba ZRC, ZRC SAZU. 53–72.

Josip DRAVEC, 1957: *Glasbena folklorja Prekmurja. Pesmi*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Andrej FEKONJA, 1892: Knjiʒevnost ogrskih Slovencev. *Dom in svet* 4, 172–176.

Janoš FLISAR, 1925: Prekmurja znameniti evang. moʒje. Szĭjĕrtĕ Stevan. (1765–1833. IX. 10). *Dĭsevní lĭszt: mejszecsne verszke novine* (20. 05. 1925), 3/6, 70.

Josip GRUDEN, 1914: Starine ʒeleznih in salajskih Slovencev. Fragment iz zgodovine ogrskih Slovencev. Objavil in opombe pridejal dr. Josip Gruden. *Ćasopis za zgodovino in narodopisje* 1914/11, 93–154.

Marko JESENŠEK, 2013: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjiʒnega jezika*. Maribor: Mednarodna zaloʒba oddelka za slovanske jezike in knjiʒevnosti, Filozofska fakulteta. (Zora 90).

–, 2018: *Prekmurski jezik med knjiʒno normo in nareĕjem*. Maribor: Univerzitetna zaloʒba. (Zora 129).

–, 2019 (v tisku): Prekmurski (knjiʒni) jezik. *Nastopno predavanje*. Ljubljana: SAZU.

Franci JUST, 2017 (SBL): Berke, Blaʒ (1754–1821). *Novi Slovenski biografski leksikon: 2. zv. B-Bla*. Ur. Barbara Šterbenc Svetina et al. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

Joʒef KOŠIĆ, 1992: Starine ʒeleznih ino Salaskih Slovencev. *Joʒef Koŕiĭ, ʒivljenje Slovencev med Muro in Rabo. Izbor del*. Ur. Marija Bajzek. Budimpeŕta. 149–178.

Franc KUZMIĆ, 2006: Prekmurski protestanti v 18. stoletju in njihva izselitev v artikularne kraje na Madʒarskem. *Podravina: ĕasopis za multidisciplinarna istraʒivanja* 5/10, 74–79.

–, *Pertoĕa – utrinki iz zgodovine*. <http://www.pomurski-muzej.si/izobrazevanje/gradiva-pomurja/nasi-kraji/pertoca>

Vilko NOVAK, 1974: Prekmurske rokopiesne pesmarice. *Jezik in slovstvo* 6/7, 212–217.

–, 1976: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliŕskih duhovnikov.

–, 1995: Trubarjeva in Dalmatinova besedila v Martjĕnski pesmarici I. *Slavistiĕna revija* 43/3, 267–275.

Vilko NOVAK (ur.), 1997: *Martjĕnska pesmarica*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Zaloʒba ZRC.

Marjeta PISK, 2018: Zbirke »mrtvečih pesmi«: iz rokopisnih v tiskane zbirke ali obratno? *Starejši mediji slovenske književnosti: rokopisi in tiski. (Obdobja 37)*. Ur. Urška Perenič, Aleksander Bjelčevič. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 25–32.

Božidar RAIČ, 1869: Prekmurški knjižniki pa knjige. *Letopis matice Slovenske za leto 1869*. Ur. E. H. Costa. Ljubljana: Matica Slovenska. 57–84.

—, 1878: Oroslav Caf. *Letopis matice Slovenske za leto 1878*, III. in IV. del. Ur. J Bleiweis. V Ljubljani: Matica Slovenska. 72–101.

Branko REISP, 1974: Prva v Ljubljani natisnjena slovenska knjiga. *Jurij Dalmatin, Jezus Sirah*. Monumenta litterarum slovenicarum. Ur. Alfons Gspan. Faksimile. Ljubljana: Mladinska knjiga.

—, 1993: Prvi (protestantski) tiskar na slovenskem Janez Mandelc. *Zgodovinski časopis* 47/4, 509–514.

Klaudija SEDAR, 2015: Ustanovitev evangeličanskih cerkvenih občin Puconci, Križevci in Hodoš po Tolerančnem patent. *Zgodovinski časopis* 69/1–2, 88–110.

—, 2016: Kulturnozgodovinska preteklost dolnjega Prekmurja v zgodnjem novem veku. *Analiza PAZU HD 2/2*, 73–83.

Jožef SMEJ, 1980: Nagrobni napis Števana Küzmiča. *Stopinje*, 119–128.

—, 2005: O prevodih psalmov v prekmurščino od Martjanske pesmarice II do Pusztaijeve pesmarice 1893. *Slavistična revija* 53/2, 211–227.

—, 2008: Nekaj drobcev iz pesemske dejavnosti nekdanjih prekmurskih duhovnikov. *Slavistična revija* 3, 399–408.

Marijan SMOLIK, 2011: *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja*. Druga, elektronska, pregledana izdaja. Uredil Matija Ogrin. Elektronska besedilna zbirka (eBZ): Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, Odsek za tehnologije znanja IJS. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:ovr/VIEW/>

Ludvik SOVIČ, 2012: Janoš Kardoš – njegovo delo in pomen. *Lubi Slovenci. Glasilo za člane društva* 7, 25–29.

Franc ŠEBJANIČ, 1979: *Slovenski obrednik Mihaela Bakoša*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Ivan ŠKAFAR, 1970: Dve ohranjeni pismi Božidarja Raiča Jožefu Borovnjaku. *Kronika* 18/1, 39–43.

—, 1971 (SBL): Szmodis, Jožef. *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè–Švikaršič*. Ur. Alfonz Gspan et al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

—, 1978: *Bibliografija Prekmurskih tiskov od 1715 do 1918*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

—, 1991 (SBL): Županek, Mihael (1830–1905). *Slovenski biografski leksikon: 15. zv. Zdolšek - Žvanut*. Ur. Jože Munda et al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

Ivan ŠKAFAR, Vilko NOVAK, 1971 (SBL): Szijárto, Štefan (1765–1833). *Slovenski biografski leksikon: 11. zv. Stelè - Švikaršič*. Ur. Alfonz Gspan et al. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Janko ŠLEBINGER, 1925 (SBL): Barla, Mihal (1777–1824). *Slovenski biografski leksikon: 1. zv. Abraham - Erberg*. Ur. Izidor Cankar et al. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka.

—, 1928 (SBL): Kardoš, Janoš (1801–1873). *Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Hintner - Kocen*. Ur. Izidor Cankar et al. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka.

- Ivan ZELKO, 1958: Statistika prebivalstva v Prekmurju l. 1698. *Kronika* 6/2, 85–93.
- –, 1983: Gradivo za prekmursko zgodovino. *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 5, 227–325.
- –, 1996: *Zgodovina Prekmurja. Izbrane razprave in članki*. Ur. Vilko Novak. Murska Sobota: Pomurska založba.

PREKMURIAN PROTESTANT HYMN BOOKS FROM MIHAEL SEVER TO JANOŠ KARDOŠ

In 1747, Mihael Sever issued the textbook *Red zveličanstva*, in which he also published 18 hymns (some of them are almost the same as in *Martjanska pesmarica I*) and 3 psalms. Števan Küzmič translated 19 religious hymns (almost all) from German for the “Slovene nation” between Mura and Raba and published them 1754 in a comprehensive book *Vöre krščanske kratki navuk*, along with passages from the Bible and the translated Luther’s Small Catechism. He was also preparing a separate hymn book (after the translation of *Nouvi Zakon*, 1771) that Mihael Bakoš finished after his death (1779) – the first independent Prekmurian Protestant hymn book *Novi Graduval* was published in 1789 with 374 hymns and 10 psalms, among them all by Küzmič, almost all by Sever and numerous hymns from the manuscript collection of the Prekmurian Evangelical priest Blaž Berke (*Slovenske Duhovne pesmi*, 1768–1769). The teacher and priest Števan Sijarto collected 73 funeral hymns with musical notes and published them in 1796 – *Mrtvečne pesmi* were reprinted twice after this (1887 and 1910). Mihal Barla was the restorer of the “Evangelical hymn book” who wrote Hungarian and Prekmurian hymns, translated them from Hungarian and German. He considerably improved the Prekmurian language of Bakoš (“this Slovene was not right”) and in 1923 he published *Krščanske nove pesmene knige* on more than 500 pages. Janoš Kardoš, the Evangelical priest in Hodoš, translated the works of Hungarian poets (e.g. Arany, Gyulai, Petőfi, Vajda and Vörösmarty) into Prekmurian and published two hymn books – *Krščanske cerkevne pesmi* (1848) offering more than 500 hymns, the majority of which he translated from Hungarian and took some of them after Bakoš and Barla as well as the hymn book *Krščanske mrtvečne pesmi* with 88 funeral hymns.
